

LUNDS
UNIVERSITET

Vad påverkar gymnasievalet?

- *En kvalitativ studie om elevers gymnasieutbildning*

Dominika Ruson & Edisa Zunic

Handledare: Lucas Lindahl

Examinator: Staffan Stranne

Självständigt examensarbete

VT 2020

Abstract

This qualitative study, based on interview answers from 31 participants, examines different aspects on how teenagers choose their upper secondary education. More concretely, this study investigates whether Bordieu's theories regarding habitus, field and capital may be applicable on the analysis of how Swedish teenagers choose their field of study on the upper secondary level. Other factors that have been investigated in terms of influence on how students choose are sex and social class. The study ends with an analysis of the powers that affect the free choice of field of study based on Michel Foucault's theory of power. The three research questions are: 1) Is it possible to understand how students reflect on their choice of upper-secondary programs based on Bordieu's theory regarding field, habitus and capital? 2) Do aspects such as sex and social class influence how students choose their fields of study? 3) How is power visible regarding students' choice of education based on Foucault's theory of power? The results show that the theory of habitus, field and capital may be applied as a means of understanding. Social class and sex do also influence students' choice, however there are some differences between the vocational and theoretical programs. The main finding concerning power behind students' choices is that power comes from different directions which means that one single factor is not as influential as many different aspects combined.

Nyckelord: *klass, habitus, makt, kön, kapital, fält, Foucault*

Innehållsförteckning

ABSTRACT	2
INNEHÅLLSFÖRTECKNING.....	3
SYFTE, PROBLEMFÖRMULERING OCH DISPOSITION	5
TIDIGARE FORSKNING	7
TEORI	11
HABITUS, SOCIALA FÄLT OCH KAPITAL.....	11
KLASS	13
KÖN/GENUS	15
MICHEL FOUCAULTS MAKTTEORI.....	16
<i>Foucaults maktsyn</i>	17
<i>Maktens utövning enligt Foucault</i>	18
<i>Den repressiva och produktiva maktsynen</i>	21
METOD.....	26
MATERIAL	26
URVAL OCH RESPONDENTER	27
URVALSTRATEGI	27
GENOMFÖRANDE.....	28
<i>Hur intervjuerna gick till:</i>	29
AVGRÄNSNINGAR	31
ANALYSMETOD.....	32
ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	34
TROVÄRDIGHET OCH TILLFÖRLITLIGHET	35
ANALYS OCH RESULTAT	37
BOURDIEUS HABITUS, SOCIALA FÄLT OCH KAPITAL	37
<i>Yrkesförberedande program</i>	37
<i>Högskoleförberedande program</i>	41
KLASS	46
<i>Yrkesförberedande program</i>	46
<i>Högskoleförberedande program</i>	49
KÖN	52
<i>Yrkesförberedande program</i>	52
<i>Högskoleförberedande program</i>	54
MAKTANALYS	56
<i>Repressiv eller produktiv makt?</i>	61
SLUTSATS OCH RESULTATDISKUSSION	63
VIDARE FORSKNING	66
REFERENSLISTA.....	68
BILAGA 1 (INERVJUGUIDE)	72
BILAGA 2 (INFORMATIVT MAIL)	73

Inledning

I Sverige är skolsystemet uppbyggt i olika delar som följer en naturlig ordning baserad på åldern. Alla barn går i en lagstadgad och därmed obligatorisk nioårig grundskola som förser barnen med grundläggande kunskaper och allmänbildning i en bred variation av ämnen. Nästföljande steg för majoriteten av eleverna är att utbilda sig vidare på en gymnasial nivå (Folkhälsomyndigheten, 2020), där de själva väljer riktning på sina studier. För att bli behörig för gymnasiestudier måste eleverna uppnå vissa krav som ställs, bland annat att ha minst betyget E i samtliga kärnämnen. Efter avslutad gymnasieutbildning finns det ytterligare en mängd möjligheter för studier på en eftergymnasial nivå, exempelvis universitet eller folkhögskola.

Att välja gymnasieinriktning är en brytpunkt för ungdomar. De lämnar den bekväma grundskolesituationen efter sig och ska utvecklas vidare med en ny typ av studier på ett självständigt sätt. Eftersom gymnasieutbildning är frivillig och inte följer skolplikten väljer ungdomar program utefter sina framtidsintressen och mål. Det finns två varianter av utbildningsprogram på den gymnasiala nivån; högskoleförberedande program som förbereder inför studier på en akademisk nivå och yrkesförberedande program som inriktas på ett specifikt kunskapsområde som leder till specificerade jobb.

Det fria gymnasievalet innefattar att ungdomen väljer gymnasieskola samt inriktning individuellt. Forskningen fastslår att det till synes fria gymnasievalet påverkas av en mängd olika faktorer (Broady & Börjesson, 2002; Lidegran, Börjesson, Nordqvist & Broady, 2006). Gymnasievalet blir därmed ett resultat av olika intryck i ungdomarnas liv. Denna undersökning ska således försöka fördjupa sig i olika faktorer som kan vara av betydelse för hur ungdomarna

väljer sina gymnasieinriktningar. Att belysa många olika faktorer är ett medvetet val i studien eftersom makten bakom handlandet i enlighet med Foucaults tankar återfinns inom olika fält (Hörnqvist, 2012). Undersökningen kommer att utgå från det deduktiva tillvägagångssättet där de på förhand bestämda teorierna och aspekterna appliceras på elevernas tankar för att utarbeta en förståelse bakom det fria handlandet.

Syfte, problemformulering och disposition

Syftet med denna studie blir således att undersöka ifall aspekter som kön, klass, habitus, sociala fält och kapital influerar elevernas gymnasieval samt utarbeta en maktanalys baserad på Foucaults tankar kring makt. Ämnet valdes med referens till att vi som blivande samhällslärare på gymnasienivå är intresserade av att fördjupa oss i hur elever resonerar kring sina gymnasieval där vi får en chans att applicera vetenskapen och utarbeta en maktanalys. Studien syftar även till att skapa ett ämnesdidaktiskt förhållningssätt samtidigt som samhällsvetenskapliga teorier appliceras på resultatet.

Frågeställningen i studien grundar sig på tre frågor som presenteras nedan:

- 1) Hur kan Bourdieus teori gällande habitus, sociala fält och kapital förklara hur eleverna resonerar kring sina gymnasieval?
- 2) Hur kan aspekter som kön och klass utöva inflytande på hur elever väljer sina gymnasieinriktningar?
- 3) Hur exponeras makten bakom elevernas gymnasieval med utgångspunkt i Foucaults maktteori?

Studien börjar med tidigare forskning som en bas för nästkommande kapitel gällande det teoretiska ramverket. Påföljande avsnitt behandlar tillvägagångssättet, både vad gäller materialinsamling samt hur analysen i undersökningen utarbetas. Den centrala delen i uppsatsen består av en analysdel där resultat behandlas ur det teoretiska perspektivet. Studien avslutas med slutsatser, diskussion samt rekommendationer beträffande framtida forskning.

Tidigare forskning

Ett antal studier har visat hur begreppen habitus, kapital, fält, klass och kön är lämpliga att användas som teoretisk utgångspunkt för att analysera och förstå elevers gymnasieval. Enligt Broady & Börjesson (2002) kan man se gymnasieskolan som ett socialt fält inom vilken hierarkier, status och polariteter “ [...]bestäms av elevernas egenskaper, tillgångar och framtidsutsikter” (s. 3). Med andra ord uppenbaras det hur social bakgrund och kön arrangerar individer till olika positioner inom fältet.

Broady & Börjesson (2002) skapade en social karta över gymnasieskolan där de delade in gymnasiestrukturen efter klass samt Bourdieus kapitalformer, mer specifikt det kulturella och det ekonomiska kapitalet. Kartan består av en lodrät axel som upprättas av den sociala hierarkin och en vågrät axel som upprättas av de kulturella tillgångarna samt de ekonomiska tillgångarna som klasserna innehar. Längs med den lodräta axeln placerade de överklassen högst upp, medelklassen i mitten och arbetarklassen längst ner, medan kulturellt kapital placerades vid ena änden av den vågräta axeln och ekonomiskt kapital vid den andra änden. Utifrån axlarna kartläggs eleverna baserat på deras klass samt kulturella- och ekonomiska tillgångar.

Med hjälp av denna karta illustreras elevers gymnasieval baserat på vilken familjetyp de kommer ifrån, vilken bestäms utifrån vilken kapitalform familjen förfogar över i stor kvantitet. Kartan visar att det är mindre troligt att elever som kommer från en familj rik med kulturella tillgångar (läkarbarn, universitetsläraryrken) väljer samma gymnasieprogram som elever från en familj med färre kulturella och ekonomiska tillgångar (barn till servicearbetare, lantarbetarbarn). Det fascinerande resultatet tyder dock på att det är mer troligt att elever som kommer från en familj

med stora ekonomiska tillgångar (barn till företagsledare) väljer samma gymnasieprogram som elever från en familj med små ekonomiska tillgångar och färre kulturella tillgångar.

En liknande karta har skapats av Lidegran et al., (2006) där den lodräta axeln upprättas av klassernas tillgångar medan den vågräta upprättas av kön, längs med vilken de placerade pojkar till höger och flickor till vänster. Längst upp i grafen placerade de grupperna med en stor mängd kulturella tillgångar eller en stor mängd ekonomiska tillgångar såsom läkare, universitetslärare, jurister, ämneslärare, civilingenjörer, företagsledare. Längst ned i grafen placerade de grupperna med en liten mängd kulturella och ekonomiska tillgångar, det vill säga service- och produktionsarbetare samt lantarbetare. I mitten av grafen placerade de småföretagare, handelsmän och kontorsanställda (lägre medelklass) samt klasslärare, tekniker, poliser, journalister och konstproducenter (övre medelklass). Sammanfattningsvis, innebär det att det sociala skiktet en grupp hamnar i beror på deras tillgångar samt vilken typ av tillgång de främst förfogar över.

Lidegran et al. (2006) nämner att “[...] de pojkdominerade utbildningarna är något mer pojkdominerade än vad de flickdominerade utbildningarna är flickdominerade” (s.8). Kartan förebådar att vissa program är så homogena att andra sociala grupper hindras från att inträda. Program som industriprogrammet (IP), fordonsprogrammet (FP), elprogrammet (EC), energiprogrammet (EN) samt byggprogrammet (BP) är väldigt homogena då de är överrepresenterade av pojkar från arbetarklassen och hindrar främst flickor från att träda in. Likt de yrkesförberedande programmen är den högskoleförberedande utbildningen teknik (TE) homogent när det gäller kön. TE, som partiellt ersätter den föregående tekniska inriktningen

inom det naturvetenskapliga programmet (NVTE), var tänkt att locka fler flickor till en utbildning med en teknisk inriktning. Denna tanke blev inte verklighet då den misslyckades. TE förlorade en del av den sociala briljansen som medfördes av det naturvetenskapliga programmet eftersom dessa avskildes samt som TE, på grund av den förlorade sociala briljansen, övergick till att vara mer pojkdominerad i jämförelse med NVTE. De andra programmen är inte lika homogena särskilt inte när det gäller kön. Detta angår programmen som väljs av elever från de högre samhällsklasserna där könsskillnaderna inom programmen är små (Lidegran et al., 2006).

Kartan som Lidegran et al. (2006) utarbetade tyder även på att det finns en stor polaritet mellan den vanligaste utbildningen elever från överklassen väljer, som är naturvetenskapsprogrammet med inriktning naturvetenskap (NVNA), och de yrkesförberedande utbildningarna barn-och fritidsprogrammet (BF) samt omvårdnadsprogrammet (OP) som är vanligast bland flickor från arbetarklassen. Den sociala skillnaden syns distinkt på kartan då NVNA är placerad högst upp bland eliter med stora kulturella tillgångar eller stora ekonomiska tillgångar medan BF och OP är placerade längst ner på kartan bland arbetarklassen med små kulturella- och ekonomiska tillgångar.

I modellen/kartan som Broady & Börjesson (2002) har framställt, är kön inräknat även om det inte läggs mycket fokus på det. Detta leder till att genusdimensionen skiner med sin frånvaro i deras modell/karta, vilket även berörs av Sandell (2007). Som tidigare nämnts, är kön/genus en faktor som kan påverka elevers gymnasieval precis som social bakgrund, intressen och betyg. Skolverket (2012) nämner att många studier visar på reproduktion av stereotypa könsmonster, vilket innebär att flickor väljer flickdominerade utbildningar, medan pojkar väljer

pojkdominerade utbildningar. Denna reproduktion av stereotypa könsmönster skapas av kulturella och sociala förväntningar som råder i samhället, det vill säga förväntningar på vad flickor och pojkar ska arbeta med, vilket kan begränsa elevers gymnasieval. Dock framgår det att könsskillnader beträffande gymnasieval är mindre betydliga bland elever från högre samhällsklasser (Lidegran et al., 2006; Skolverket, 2012).

Teori

Habitus, sociala fält och kapital

För att förstå hur habitus kan styra elevers gymnasieval, måste vi förstå vad Bourdieus begrepp innebär. Alla individer bär på erfarenheter som finns inom oss sedan barnsben, vilka påverkar våra tankar, uppfattningar, värderingar och handlingar. Individen inhämtar dessa erfarenheter från den familjesituationen de lever under, från organisationer de vistas i samt när de umgås med sina vänner och släktingar. Bourdieu menar att individer med liknande position, det vill säga liknande bakgrund, har en liknande habitus (Ritzer, 2009). Dessa individer delar samma uppfattningar, intressen, smak och värderingar. Med hjälp av habitusbegreppet begriper vi hur individens erfarenheter påverkar deras handlingar och beteende. Detta innebär att individens handlingar inte blott styrs av rationella beslut, utan också av individens bakgrundshistoria.

Enligt Bourdieu är habitus föränderlig och utvecklas samt förändras inom något som han kallar för sociala fält. I samhället finns det olika slags fält, inom vilka det finns individer och institutioner som passar in i de olika fältens områden, det vill säga att de har gemensamma intressen som de kämpar för (Sandell, 2007). Bourdieu menar att fältet även är en marknad på vilken deltagare konkurrerar med varandra för att nå fördelar och utöva makt över varann genom att förfoga över högt värderade tillgångar (Broady, 1991). Dessa tillgångar delade Bourdieu in som fyra kapitalformer. Det första kapitalet benämner Bourdieu kulturellt kapital, vilket kan ses som en förtrogenhet till konst, musik och litteratur som betecknas som kultur. I det kulturella kapitalet ingår även förfogandet av kunskaper som fås genom exempelvis språk och utbildning. Den andra kapitalformen är socialt kapital som avser individens tillgång till sociala nätverk som ger tillträde till olika maktrelaterade positioner. Det ekonomiska kapitalet, som är den tredje

kapitalformen syftar på pengar och egendom. Den sista kapitalformen, Bourdieu berör, är symboliskt kapital. Denna kapitalform kännetecknas av tillbehör som tillskrivs värde på det sociala fältet även om dessa tillbehör inte har något materiellt värde (Ritzer, 2009). Ett exempel på symboliskt kapital är betyg.

Som nämnt tidigare, bestäms deltagarnas position inom fältet av vilka kapital de förfogar över och i vilken kvantitet. Ett kapitals värde definieras av andras värderingar, det vill säga genom att andra bekänner och accepterar kapitalet som högt värderat (Ritzer, 2009; Carlhed, 2011).

Ett socialt fält har ett eget kulturellt- och symboliskt trossystem med egna föreställningar, vilka både “[...] vägleder och begränsar sociala handlingar [...]” (Carlhed, 2011, s.284).

Föreställningarna bestämmer vad som är passande och opassande inom det sociala fältet. Detta innebär annorlunda uttryckt att trossystemet inom det sociala fältet avgör vilket habitus som är acceptabelt och av högt värde.

Det är viktigt att betona att det inte kan fastslås hur många fält som existerar då det inte finns ett specifikt antal fält samt att det inte finns en bestämd avgränsning av hur ett fält ser ut. Begreppet används rentav som ett teoretiskt ramverk för att förstå sig på de grupperingar som råder i samhället och konkurrensen inom dessa fält (Broady, 1991). Syftet är kort sagt att förstå varför människor handlar som de gör och hur grupper samverkar samt konkurrerar med varandra för att nå fördelar inom de sociala fälten.

Klass

Klassbegreppet är ett begrepp som inte är så lätt att definiera då det kan ha olika innebörd - och de politiska diskussionerna gör det inte lättare då dessa leder till att begreppets betydelse ändras ofta. Därmed använder forskare inom den samhällsvetenskapliga forskningen begreppet på olika sätt beroende på forskningens fokus. Dock är det viktigt att nämna att dessa olika betydelser av begreppet klass har en gemensam kärnpunkt. Denna gemensamma kärnpunkt är, förklarar Svallfors (2010), att "klassförhållanden grundas i arbetsdelningen och i materiella villkor, klass handlar om vad vi gör, eller har tillgängligt, för vår försörjning" (s.37).

Denna centrala punkt finner vi i Marx innebörd av klassbegreppet. Han gav aldrig någon specifik definition av begreppet klass, men man antar att han syftade på en grupp människor som befinner sig i en liknande position med hänsyn till deras förhållande till produktionsmedlen.

Enligt Marx bestäms, med tanke på det förra yttrandet, klasstillhörigheten av människans relation till produktionsmedlen, det vill säga om människan förfogade över produktionsmedlen eller inte (Ritzer, 2009). Eftersom Marx menade att en människa placeras i en klass baserat på ägande av egendom är det, liksom Giddens (2009), skäligt att förutsätta att Marx främst fokuserade på två klasser, nämligen bourgeoisie och proletariatet. Människan placerades antingen i klassen som ägde produktionsmedlen, alltså bourgeoisie, eller i klassen som inte förfogade över produktionsmedlen utan istället sålde sin arbetskraft, det vill säga proletariatet (Giddens, 2009; Ritzer, 2009). För att förtydliga, innebär detta att människorna som placeras inom samma klass befinner sig i en liknande position, som nämnt ovan, samtidigt som det blir tydligt att Marx framhöll att det var arbetslivet som övervägande avgjorde människans identitet och liv.

Marx utgick även från att människorna som befann sig i motsvarande position, delade samma intressen och handlade utifrån dessa. Denna tanke resulterar i att intressen blir till ett kollektivt fenomen men det är dock viktigt att upplysa om att Marx även antog att människor har egenintressen. Dessa intressen, både kollektiva- som egenintressen, underhålls av resurserna människorna eller klassen i sig förfogar över. Detta kan tolkas som att en människas handlingsmöjligheter påverkas av vilka resurser man förfogar över (Giddens, 2009; Svallfors, 2010).

Max Weber är en annan teoretiker vars definition av klass inbegriper den centrala punkten som nämndes ovan. Att ägande är en viktig del av klassificering var ingen konstighet för Weber, dock vägrade han gå med på tanken att endast ägande avgjorde vilken klass en människa skulle placeras i (Ritzer, 2009). Andra faktorer som, enligt Weber (1983), avgör klassificeringen är social ställning samt kunskaper och färdigheter. Dessa faktorer placerar människor som delar en liknande klassituation i samma klass, och talar även om vilka livschanser en människa har på marknaden baserat på vilka resurser människan förfogar över och har att erbjuda varu- och arbetsmarknaden (Ritzer, 2009). Detta innebär att en företagsägare kommer att placeras i en klass med människor som har samma livschanser som honom/henne som exempelvis makt och mycket pengar, vilket skiljer de åt från övriga människor i andra klasser som inte har dessa livschanser på marknaden.

Vi avser, i likhet med Trondman & Bunar (2007), att klass är en grupp av människor som har gemensamma materiella, sociala och existentiella villkor, vilka kan tolkas ur Marx och Webers klassbegrepp. Utifrån Marx mening om att förfogande över specifika resurser påverkar en

människas valmöjligheter och Webers tanke om att livschanser påverkas av ägande, social ställning samt kunskaper och färdigheter, menar Svallfors (2010) att klasstillhörigheten påverkar hur vi ser oss själva, vilken utbildning en elev väljer samt hur det går för eleven i skolan, det vill säga vilka betyg eleven har. Med tanke på detta, blir det vitalt att inkludera klass i denna avhandling då klasstillhörigheten kan påverka en elevs gymnasieval.

Eftersom föregående forskning använder sig av föräldrars yrke som mått på ekonomiska- och kulturella tillgångar för avgörandet av deras klasstillhörighet, har vi valt att använda föräldrars yrken som utgångspunkt för klassplacering av elever. Därtill finns det forskning som antyder att majoriteten nuförtiden anser sig tillhöra medelklassen (Svallfors, 2010), vilket hade försvårat syftet med avhandlingen då majoriteten av eleverna hade placerats inom medelklassen med liknande kvantitet av kulturella- och ekonomiska tillgångar. Detta är den andra anledningen till varför vi väljer att fokusera på den objektiva bedömningen av klass, det vill säga att vi utgår ifrån kulturella- och ekonomiska tillgångar i den mån vi kan istället för den subjektiva bedömningen av klass, med andra ord elevernas egna bedömning av vilken klass de tillhör. Dock kommer vi inte specificera enskilda elevers klasstillhörighet i denna uppsats.

Kön/Genus

Begreppet kön används för att antyda de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor medan genus avser skillnader i sociala konstruktioner av kön mellan män och kvinnor. Detta sociala kön skapas av samhällets normer samt förväntningar av män och kvinnor, det vill säga könet eller den fysiska kroppen blir det vi skapar den till att vara. Vad som är manligt och kvinnligt föds ur samhällets process att tilldela de biologiska könen specifika attribut (Evertsson, 2010). Denna tilldelning av genusattribut leder till att flickor och pojkar samt kvinnor och män gör olika

livsval, vilket framträder inom utbildningsvärlden där vi påträffar könsskillnader i utbildnings- och yrkesval (Nordqvist & Zetterman, 2004; Lidegran et al., 2006; Evertsson, 2010). Eftersom flickor och pojkar gör olika livsval beroende på kön, blir kön en viktig faktor att ta med i denna avhandling i syfte att analysera och förstå elevers gymnasieval.

Evertsson (2010) antyder att forskare i Sverige inte differentierar begreppen kön och genus då begreppet genus inte har en lika självklar innebörd som engelskans 'gender'. Detta innebär att begreppet genus i Sverige även inbegriper begreppet kön och vice versa. Med tanke på detta kommer vi i denna avhandling att använda oss av begreppet kön som inkluderar både den fysiska kroppen och de aspekter som tilldelas denna kropp.

Michel Foucaults maktteori

Eftersom undersökningen bygger på en teori om att det råder olika maktförhållanden bakom val av elevers gymnasieinriktningar finner vi Michel Foucaults maktteori som en relevant samhällsvetenskaplig teori att tillämpa i studien.

Foucault är troligtvis mest känd för sin maktanalys av samhället och samhällets institutioner som exempelvis fängelse och lagar dock inkluderar han i sin maktteori även tankar om en osynlig men kraftig makt. Han är därmed intresserad av det som blotta ögat inte kan skåda bakom aktiva handlingar som oftast benämns som fria. I Foucaults analyser och tankegångar försöker han att uppenbara drivkrafter bakom människornas uppfattningar och handlingsmönster genom att sätta det i ett sammanhang, oftast historiskt. Foucault var emellertid inte först ut i sina analyser om makten i samhället, han utvecklade sina tankar om makt på en grund som Marx och Weber byggde (Giddens, 2007).

Foucaults maktsyn

Som nämnt tidigare bygger Foucaults idéer på en teoretisk grund kring makt som de klassiska tänkare Karl Marx och Max Weber åstadkom. Foucault fann ett intresse för uttrycket 'den härskande klassen' som enligt honom behövde en mer adekvat formulering. Att styra, härska och dominera är begrepp som enligt Foucault kräver en mer djupgående analys och förklaring vid redogörelse för makt (Hörnqvist, 1996). Foucault avvisade inte att makteliter existerar, men menade att det var en otillräcklig förklaring till hur makten skapas och utövas. Han fokuserade inte heller lika mycket på klasstillhörighet som till exempel Bourdieu eller Marx gjorde utan vidgade sina perspektiv och sökte makt på andra ställen. I Foucaults egna maktdefinition uppger han att "makt inte är någonting som man behåller eller låter sig gå ur händerna; makt utövas från oräkneliga håll och i ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer" (Foucault, 2002 s. 104). I detta citat framkommer det tydligt att Foucault avvisar tanken om att makt är något som ägs eller förvaras av en människa. Makten kan därmed inte bli tillerkänt till en specifik person eller organisation utan att den snarare omformuleras hela tiden med rötter i ojämlika och rörliga relationer som Foucault refererar till. Mänskliga relationer är alltså en central punkt i den foucaultska maktsynen.

Relationer mellan människor är alltså maktrelationer där makt existerar och utövas regelbundet. Dessa relationer benämner Foucault som styrkeförhållanden. Hörnqvist (1996) uppger att Foucault aldrig riktigt definierade vad han menade med detta uttryck. I Hörnqvist egna analys av Michel Foucault skriver han att en av anledningarna kan vara viljan att inte avgränsa och bestämma hur ett styrkeförhållande måste vara konstruerat. Så skriver Hörnqvist (1996) i sitt verk:

Maktbegreppet får ett vidsträckt spelrum, då ordet styrkeförhållande kan beteckna allt ifrån förhållandet mellan två enskilda personer av avse individuella särdrag, som t ex graden av verbal förmåga, tekniskt kunnande eller fysisk styrka, till förhållandet mellan samhälleliga grupper och avse strukturella fenomen, som t ex den gemensamma tillhörigheten - eller icke-tillhörigheten - till det manliga könet, den ekonomiskt dominerande klassen eller den rasistiskt privilegierade befolkningen (s.29).

Detta betyder kort sammanfattat att styrkeförhållanden återfinns överallt i samhället, det kan vara relationen mellan förälder-barn, lärare-elev eller kompis-kompis. Maktrelationen som uppstår mellan dessa grupper eller individer blir på så sätt dynamisk och rörlig eftersom makt är någonting som uppstår och inte något som tilldelas (Foucault, 2002). Det är också viktigt att poängtera att styrkeförhållanden som Foucault diskuterar är lokala och instabila. Ett exempel på en lokal maktrelation är relationen mellan en lärare och en elev. En lärare utövar makt över en elev i en skolsituation bland annat genom kunskap och legitimitet. Utanför skoltid råder det andra styrkeförhållanden både för eleven och läraren då andra relationer och bekantskap anträffas. Det är därför viktigt att i varje unikt styrkeförhållande definiera vad den makthavande partens överläge grundar sig på. Dessa tankar leder oss in på nästa spår som till och med uppfattas som Foucaults viktigaste tanke, nämligen hur makten utövas (Nilsson, 2008 & Hörnqvist, 1996).

Maktens utövning enligt Foucault

Foucault var extremt intresserad i distinktionen mellan vad makt är jämfört med hur den faktiskt utövas och det är där som han placerade huvudfokus i sin maktteori. Även om Foucault hade

vissa tolkningar av och förklaringar till vad makt är, så är det viktigt att betona att teoretikerns avsikt inte var att förklara, tolka och förstå själva maktbegreppet och dess innebörd; hans primära intresse byggde på att fördjupa sig i frågor om maktens utövning. Utöver maktens praktik fann Foucault även ett särskilt intresse för maktens effekter och verkningar (Nilsson, 2008). Att makt är en aktiv process är något som Foucault utgick från. Han var intresserad av hur den aktiva processen där makt utövas blir till och inte hur maktrelationerna är byggda (Hörnqvist, 1996 & Nilsson 2008). Nilsson (2008) menar att Foucaults maktidéer grundar sig i att makt inte är ett ting utan att det är en aktivitet. Foucault menar därmed att makt aldrig kan vara helt dold och vila under ytan. För att makt ska "uppenbaras" så måste den utövas. Makten kan därmed omöjligen besittas utan att den används.

Foucault var säker på att makten långsiktigt inte kan utövas med förtryck, repression eller våld (Nilsson, 2008). Han menade att om makten skulle innebära de ovannämnda uttryckssätten så skulle den inte bli accepterad och tolererad. Då skulle det ske någon sorts motstånd mot denna makt. Fortsättningsvis ansåg Foucault att styrkeförhållanden är det bästa sättet att beskåda makten på. Han hävdade att ett styrkeförhållande bygger på att en part, utan egenskaper av dominans, kan påverka den andra partens beteende och handlingar i en önskad riktning utan att egentligen uttala hur den ena parten ska agera vid ett visst tillfälle eller en viss situation (Hörnqvist, 1996).

Maktens utövning blir därmed på mikronivå (Ritzer, 2009; Permer & Permer, 2002). Med mikronivå menas det att makten opererar på ett sätt som påverkar individer i deras vardag utan att vi människor egentligen reflekterar över det. Mikromakt kan påverka allt i individers liv, från

vad vi har för kläder, till vilken gymnasieinriktning vi väljer. Den tränger sig ner i människors tillstånd och existens samt påverkar inställningarna till dessa. För att makten överhuvudtaget ska kunna utövas krävs det att subjektet, som kan vara antingen en människa eller grupp, är fritt. En fri vilja är alltså en förutsättning för maktutövning enligt Foucault (Permer & Permer, 2002) eftersom utan frihet skulle vi inte kunna tala om maktutövning eller styrkeförhållanden. Den fria viljan blir därmed ett utrymme som går att påverka och styra in i en viss riktning, beroende på styrkeförhållandets karaktär. Det är bara i det utrymmet där det finns valmöjligheter som makten kan påverka varför ett subjekt väljer antingen det ena eller det andra.

En annan viktig aspekt i Foucaults maktsyn är kopplingen mellan makt och kunskap. Enligt honom kunde makten inte existera utan kunskap och vice versa (Nilsson, 2007; Hörnqvist, 1996). Hörnqvist (1996) rubricerar Foucaults teori om att kunskap skapar makt och att makt skapar kunskap som en sorts spiral. Han menar att bibehållandet av den kunskap som makten skapar bidrar till att styrkeförhållandet och dess maktutövning förstärks. Detta, i sin tur, leder till att nya kunskaper uppstår som i sin tur leder till ännu mer makt, och så fortsätter denna spiralen oändligt. Vad som blir slutsatsen av denna kunskaps- och maktspiralen är att även i Foucaults makt- och kunskapsteori är den mänskliga maktrelationen, det vill säga styrkeförhållandet, närvarande. Eftersom det här, återigen, talas om styrkeförhållanden med den ena partens överläge var Foucault intresserad av hur makt- och kunskapsrelationer påverkar subjektens liv. Hans tes är att kunskap om subjektet är maktens styrmekanism, vilket med andra ord betyder att det krävs kunskap om subjektet som avses för att kunna styra dennes handlande (Permer & Permer, 2002; Nilsson, 2007).

Den repressiva och produktiva maktsynen

Foucault hävdade att makten i de postmoderna samhällena har gått över från repressiv till produktiv (Hörnqvist, 2012). Dess produktiva karaktär bygger på att “den producerar saker, framkallar njutningar, skapar vetande och diskurser” (Nilsson, 2008 s. 89). Vidare menar Foucault att makten skapar individer, som han titulerar för subjekt, och till en viss del samhället. Anledningen till detta är att subjekt inte står i förhållande till makten utan är en konsekvens av rådande maktvillkor. Samhällen faller inom ramen för samma teori, det vill säga att samhällen skapas som ett resultat till effekter och påföljder som makten frambringar. Den produktiva makten åsyftar inte att begränsa eller förhindra, utan snarare om förmågan att åstadkomma önskade resultat. Enligt Lukes (2008) är den produktiva maktsynen positiv eftersom denna har som syfte att skapa välbehag. Detta till skillnad från den repressiva makten som, kort sammanfattat, skapar tydliga gränser för subjektets handlingar och viljor.

Hörnqvist (2012) fördjupade sig i Foucaults tankar kring den produktiva och repressiva makten och delade upp de båda makttyperna i olika kategorier, som huvudsakligen speglar deras innebörd, för att lättare kunna förstå distinktionen mellan dem. Det som var av vikt för Foucault var hur den repressiva makten står i förhållande till den produktiva makten. Som nämnt tidigare bygger den repressiva makten på förbud och förhinder jämfört med den produktiva makten som främjar och skapar välbehag (Lukes, 2008). Denna avhandlingen kommer i första hand att fördjupa sig i den repressiva makten följt av den produktiva.

Den första kategorin i sin återberättelse av Foucault som Hörnqvist (2012) lyfter upp i det repressiva maktbegreppet är att maktens grundläggande operation är att diktera lagar. Vad som

menas är att makten går ut på att tydliga gränser som inte bör överskridas sätts. Dessa gränser går lättast att översätta med ett begrepp som är mycket bekant i dagens samhälle, nämligen lagar. Lagar, enligt Foucault, åsyftar främst till att förbjuda snarare än påbjuda. Följs inte lagarna, som är en produkt av en makthandling, så får en människa eller en grupp av människor ett straff för det. Påföljden är i sin tur också en produkt av ett maktspel där de makthavande instanserna får ytterligare utrymme att utöva sin makt genom att bestämma konsekvenserna för olydnad. Det som Foucault poängterar i denna kategorin är att lagarna inte alltid behöver vara juridiska, det vill säga allmängällande. Det finns fall av maktutövning där icke-juridiska regler förekommer. Ett exempel på sådan maktutövning är förälder-barn-relation, där föräldern formar regler som barnet förväntas lyda. Vid annat fall blir barnen straffade med diverse påföljder. Oavsett om reglerna är juridiska eller icke, är principen densamma i Foucaults mening då syftet i båda fallen är att maktutövningen upprättar gränser.

Nästa kategori som faller inom ramen för repressiv makt är att makten medieras av medvetna beslut (Hörnqvist 2012). Foucault menar att alla lagar, regler och begränsningar generellt bygger på medvetna beslut, likaså maktutövningen. Därefter menar han att olydnad också är ett medvetet beslut. I detta fall menar Foucault att den som skapar motstånd mot reglerna gör det medvetet eftersom begränsningarna och konsekvenserna av olydnad är kända för detta subjekt sedan tidigare.

Den tredje kategorin innebär att den repressiva makten kan begripas i enbart negativa termer (Hörnqvist, 2012). Denna kategori fäster Foucault ingen större vikt vid. Han menar kortfattat att den repressiva makten är destruktiv i förhållande till individen. Individen agerar alltså inte fritt

då den avskräcks från att överträda gränserna. Maktutövningen å andra sidan innefattar att “vägra, begränsa, förhindra, censurera, förkasta, utestänga, föreställa, dölja, hämma eller undertrycka” (Hörnqvist, 2012 s. 34). En anledning till att makten i många samhällen som nu råder har gått över till produktiv är för att den repressiva maktutövningen har fått mycket motstånd och olydnad vilket nästa kategori berör.

Den fjärde och sista kategorin sammanbinder alla de tre ovannämnda kategorierna och handlar om att makt antingen leder till lydnad eller olydnad (Hörnqvist, 2012). I denna kategori menar Foucault att individen underkastar sig konsekvenserna av maktutövningen och på så sätt uppstår lydnad. Olydnad används istället som ett begrepp som refererar till motsatsen.

De ovan angivna kategorierna refererar alltså till den repressiva makten. Nu ska fokus istället riktas på den produktiva maktsynen. Här sammanfattar Hörnqvist (2012) också vad Foucault egentligen menade med teorin om den produktiva makten i olika kategorier. Dessa är: att makten är organiserad runt normer, att effekterna uppnås oberoende av samtycke, samt att makten bemäktigar och underkuvar på samma gång. Nedan följer en djupgående förklaring till vardera kategori.

Den första kategorin bygger på att den produktiva makten är organiserad kring ett normsystem. Vad Foucault börjar sin redogörelse med är att jämföra normsystemet med den repressiva maktens lagsystem. Medan lagarna och begränsningarna styr det repressiva så är den produktiva maktens praktik att mäta skillnader i förhållande till en norm. Denna mätningen genererar sedan en hierarkisk ordning där maktrelationer konstrueras. Beteenden och handlingar ställs upp längs

ett kontinuum med det mest "normala" högst uppe i hierarkin. Normer behöver inte alltid vara allmängällande. Normsystemet kan variera beroende på den grupp människor som lyder den, ett exempel kan vara en familj, en arbetsplats eller en skola. Normen förblir därför i centrum menar Foucault. Det är normen som påverkar tillsynes personliga angelägenheter som ur ett objektiva perspektiv uppfattas som fria val. I själva verket är dessa handlingar ett resultat av en systematisk påverkan av normer (Hörnqvist, 2012).

Den andra kategorin är att effekterna av maktutövningen uppnås utan samtycke. Vad som menas är att maktutövningen är så pass implementerad i vardagslivet att de som utsätts för makten inte behöver ge samtycke för varken makten eller dess konsekvenser. Det eftersträfvade beteendet och handlandet som har sin grogrund i normen faller under ramen för en inlärningsprocess där bestraffning äger rum så länge avvikelse från normen kan spåras. Den produktiva maktens syfte är således att skapa en förmåga så att den som utstår maktutövningen inte längre behöver övertygas eller manipuleras för att ett eftersträvat beteende ska kunna uppnås.

Den sista kategorin innebär att makten bemäktigar och underkuvar på samma gång. Foucault menar att den produktiva makten är i grunden positiv med hänsyn till hur den utövas. Den repressiva makten, som nämnts tidigare, bygger på yttre och främmande krafter som försöker ha verkan på en individs handlingar. Den produktiva makten å andra sidan uppfattas befinna sig i ett närmare läge till individen. Närheten till individen uppstår som en effekt av den produktiva maktens karaktär. Eftersom makten bygger på normer som är ett resultat av rådande villkor och beteenden förflyttas maktens position från något främmande, såsom det är i den repressiva maktsynen, till något som inte ligger långt bort från de underordnades befintliga beteende och

ambitioner. Styrmedlet i den produktiva makten enligt Foucault är den fria viljan, det är genom den som denna typ av makt uppstår. I detta fall används subjektens fria vilja som ett redskap för maktutövningen. Subjektet ställs i de allra flesta situationer framför diverse typer av valmöjligheter som den tror sig bygga på egna ambitioner och målsättningar. Enligt Foucault är detta komplext, därför benämner han makten som både bemäktigande och underkuvande på samma gång. Så här skriver Hörnqvist (2012):

/.../ produktiv makt är en kombination av motsägelsefulla element. Åtgärderna vilar på att individerna väljer att delta samtidigt som starka incitament omgärdar deras vilja att delta; de lämnar över ansvaret på individen att genomföra förändringen samtidigt som de detaljreglerar vilka mått och steg som måste vidtas [...] de appellerar till en föreställning om individens autonomi medan de bäddar in dem i en social struktur som inskränker deras livschanser /.../ (s.63).

Sammanfattningsvis kan det sägas att den produktiva makten bygger på att det som uppfattas som frivilligt har en grund i på förhand organiserade normer vilka människor underkuvar sig.

Metod

Baserat på informationen inhämtad från tidigare forskning, den teoretiska ramen samt syftet av undersökningen ska följande kapitel beskriva materialet som användes för att genomföra studien och metoden för hur författarna gick tillväga med att samla in data som besvarar studiens frågeställning i helhet.

Material

Denna studie bygger på intervjuer som en datainsamlingsmetod. Intervjuerna är konstruerade ur ett semistrukturerat förhållningssätt. Denna typ av intervju lämpar sig bäst för kvalitativa studier där flertal omfattande svar med varierande perspektiv samt infallsvinklar kan erhållas (Bryman, 2012). Validitet och flexibilitet är hädanefter två viktiga anledningar till varför semistrukturerade intervjuer har valts (Christoffersen & Asbjörn, 2015). Ändamålet med den utvalda intervjumetod i form av semistrukturerade intervjuer var att låta varje enskild intervju styra vilka frågor samt följdfrågor som kommer att ställas till respektive deltagare. Istället för att skapa en lista av på förhand bestämda och precisa frågor valde vi istället att fokusera på helheten i varje intervju. Varje enskild intervju skulle således behandlas som unik och personlig. Eftersom det kan förekomma en bred extension av möjliga svar på vad studien efterfrågar är denna typ av intervjuer även mest praktisk i den mån att semistrukturerade intervjuer ger möjligheten att ställa spontana frågor och följdfrågor, som inte har reflekterats över förut men som ändå kan bidra till undersökningen. På så sätt medför flexibiliteten till en ökad validitet. Själva idén och den generella tanken av vilka teman som intervjun ska beröra reflekteras i en förutbestämd intervjuguide som också är en bas för hur intervjun ska genomföras (Christoffersen & Asbjörn, 2015).

Urval och respondenter

I denna studie består våra respondenter av 31 gymnasieelever. Samtliga elever är sistaårselever och ska ta studenten till sommaren. Totalt har vi intervjuat 31 elever varav 16 flickor och 15 pojkar. Dessa elever fördelas på de nationella gymnasieprogrammen enligt följande: åtta pojkar och sju flickor på högskoleförberedande program jämfört med åtta flickor och åtta pojkar på de yrkesförberedande programmen. I studien kommer vi att referera till våra respondenter genom fiktiva namn för att värna om deras anonymitet och integritet.

När det kommer till själva valet av gymnasieskolor, begränsade vi oss endast till två typer av gymnasieverksamhet; en högskoleförberedande och en yrkesförberedande. Hur vi kom i kontakt med dessa verksamheter beskrivs under rubriken "genomförande".

Urvalsstrategi

Urvalsstrategin i denna studie bygger på ett så kallat purposive sampling (Bryman, 2012; Neuman, 2014) vilket översatt till svenska betyder ett strategisk urval med typiska element. Det typiska urvalet bygger på att författaren eller författarna inte söker efter respondenterna på en slumpvis basis utan krav, tvärtom bygger urvalet på ett strategiskt tillvägagångssätt där potentiella deltagare väljs noggrant ut beroende på ämnet studien undersöker (Bryman, 2012). Trots avsikten av vilken grupp som skall väljas ut som möjliga respondenter finns det ändå utrymme att anpassa vilka individer det är som faktiskt blir tillfrågade att delta i studien (Bryman 2012). Detta kan till exempel handla om jämn fördelning mellan könen eller ytterligare aspekter. I denna studie är fokus riktat på elever i årskurs tre på gymnasiet vilket blir en avgränsning i sig där det dessutom är viktigt att försöka inkludera en så representativ bild som möjligt av

populationen vi har i den svenska gymnasieskolan. Detta kan till exempel handla om att inte enbart tillfråga elever med svensk bakgrund utan även tillfråga elever med utländsk bakgrund.

Vidare uppger Neuman (2014) att det typiska urvalet är särskilt nyttigt i undersökningar som bygger på expertis inom ämnet som undersöks. Potentiella respondenter som väljs ut anses vara särskilt informativa och bidra mest till studien med tanke på kunskapen de har inom ämnet. Han menar även att denna metod är mest lämplig för studier som bygger på att urvalet är svårtillgängligt och specialiserat inom ämnet, här elever. Det är högst omöjligt och orimligt att skriva ner en lista på samtliga gymnasieelever i hela Sverige som går sista årskursen och sedan på måfå välja ut vem som ska tillfrågas. Istället lokaliseras de potentiella respondenterna genom att ta kontakt med utvalda skolor för att fråga om eventuellt bidrag till studien.

Vår utvalda strategi bygger inte på sannolikhet, vilket med andra ord betyder att data från studien inte kan generaliseras till en större population utanför ramen för studien, utan att det bygger på en djupgående analys av utvalda respondenter som möter studiens krav (Bryman, 2012). Neuman (2014) menar att kvalitativa studier nästintill omöjliggör sannolikhetsurval och generalisering eftersom antalet respondenter är oftast begränsad och studiens urvalsgrupp är noga utvald efter undersökningens syfte. Strategin bygger inte på att skapa en idealtyp eller en generaliserande typ utan istället att fördjupa sig i problematiken studien berör. Vid motsatt tenderar studien att inte längre vara av kvalitativ karaktär.

Genomförande

För att komma i kontakt med potentiella respondenter sökte vi kontakt med de gymnasieskolor som vi är bekanta med sedan tidigare. Eftersom dessa verksamheter kände till vårans skolsituation

och var medvetna om att vi behöver data till examensarbetet ställde de gärna upp i studien. Eftersom eleverna var myndiga behövde vi inget medgivande från vårdnadshavare utan kunde direkt föra dialogen med eleverna och deras mentor. Till de klasser som var av intresse för oss, skrev vi ett informativt mail (se bilaga 2) till klassens mentor och bad hen vidarebefordra innehållet i mailet till samtliga elever. Av eleverna som ville ställa upp i studien blev 16 elever intervjuade under lektionstid enligt överenskommelse med deras lärare. Med grund i nuvarande coronakris har resterande intervjuer genomförts digitalt, under den numera distanserade undervisningen. Liksom de intervjuer som kunde göras på plats med direktkontakt med elever, ägde även de digitala intervjuerna under lektionstid med överenskommelse med både elev och lärare.

Hur intervjuerna gick till:

För att genomföra intervjuerna på ett korrekt sätt utfärdades det en intervjuguide (se bilaga 1) som är baserad på tidigare forskning samt den teoretiska ramen för studien. Intervjuguiden bestod av en kombination med öppna frågor samt frågor med fasta svarsalternativ. Det finns två skäl till kombinationen. Det första skälet är att frågor med fasta svarsalternativ bidrar till enklare kategorisering av respondenterna när det gäller exempelvis kön eller gymnasieprogram. Det andra skälet är att öppna frågor, å andra sidan leder till mer utvecklade svar där respondenterna får en chans att fördjupa och även förtydliga sina tankar om frågor som ställs (Hsieh & Shannon, 2005). Öppna frågor bidrar även till mer detaljer i studien, samtidigt som spontana följdfrågor får chansen att ställas beroende på respondentens svar (Neuman, 2014).

Bryman (2012) uppger att fokus i kvalitativa intervjuer bör placeras på respondenten i fråga och inte själva forskaren. Detta för att vidga sina perspektiv och öppna upp för hittills inte berörd

teoretisk ram. Neuman (2014) menar dock att det finns vissa risker för forskaren/ forskarna med att vara alltför mottaglig/mottagliga för ny data och ny input i kvalitativa intervjuer där öppna frågor används. Detta för att svaren som ges kan till slut bli irrelevanta och innehålla onödigt detaljfokus för studien och dess syfte. Dessa rekommendationer är något som vi utgick ifrån i utformningen av intervjuguiden och därmed intervjuerna i sig, där vi hade en viss bestämd riktning i frågorna samtidigt som vi var öppna för mottagandet av ny och relevant input. För att exemplifiera vad som inte ansågs som relevant var exempelvis elevens favoritfärg, då detta inte utgör en basis för studien.

Totalt genomfördes det 31 intervjuer som tog mellan 10-20 minuter per intervju. Varje intervju inleddes med en kort presentation av både studien, studiens syfte samt om oss som genomför undersökningen. Därefter ställdes det frågor utifrån intervjuguiden (se bilaga 1) samt i många fall följdfrågor baserade på intressanta och relevanta infallsvinklar. Efter varje intervju hade vi en avstämning med respektive respondent där vi gick igenom allt som har sagts under intervjun för att säkerställa att tolkningen av uppfattade svar är korrekt. Detta sätt att avsluta intervjun bidrar även till ökad trovärdighet (Denscombe, 2009) som diskuteras i senare avsnitt.

Vad som också var viktigt för oss under samtliga intervjuer var en avslappnad atmosfär. Eftersom eleverna kände till oss sedan tidigare har de kunnat knyta band till oss på ett annat sätt än om vi endast hade varit främlingar som vill genomföra en studie med dem. En avslappnad atmosfär leder vidare till att respondenterna är mer ärliga, öppna och detaljrika i sina svar (Bryman, 2012).

Avgränsningar

Då denna undersökning fokuserar på två gymnasieskolor är det viktigt att framhäva att man inte kan generalisera upptäckterna till alla elever i hela Sverige eller internationellt. Därutöver kan man inte generalisera upptäckterna till alla elever i staden där skolorna är belägna eller till alla elever i det län skolorna befinner sig i. Dessutom har det gjorts avgränsningar gällande skolorna. Initialt hade vi som avsikt att inkludera ett par skolor som erbjöd både yrkes- och högskoleförberedande program i vår studie men då vi insåg att detta skulle vara för tidskrävande bestämde vi oss för att reducera antalet skolor till två som erbjöd båda programmen vi nämnde ovanför.

Det har även gjorts avgränsningar gällande valet av respondenter. Vi har valt att endast inkludera elever som går sista året på gymnasiet. Anledningen till detta är att sistaårselever kommer att genomföra hela utbildningen inom kort vilket innebär att de har haft tid på sig att reflektera över sitt gymnasieval samt skapat en viss medvetenhet om somliga faktorer som kan ha påverkat deras gymnasieval. Dessa reflektioner och deras medvetenhet kan hjälpa oss få svar på våra problemställningar.

Den sista avgränsningen som har gjorts beträffar kön. Vi har bestämt att i studien enbart inberäkna respondenter som identifierar sig som pojke eller flicka. Att inbegripa en kategori med icke-binära, vilken innefattar en massa underkategorier, försvårar analysen samt som det blir tidskrävande att analysera varje underkategori. Icke-binära elever som ville delta och som tillät oss kategorisera dem som antingen pojke eller flicka i undersökningen inkluderades självfallet i studien.

Analysmetod

Data som samlades in via intervjuer analyserades på ett deduktivt sätt. Det deduktiva förhållningssättet innebär att forskarna, vid analysen av datainsamlingen, utgår från teori eller teorier som redan existerar och försöker sedan applicera dessa på sin studie (Bryman 2012). Neuman (2014) menar vidare att det deduktiva perspektivet kan antingen bekräfta en teori på det som undersöks, neka teorin helt eller bidra till en vidareutveckling av andra eller befintliga teorier som är tillämpbara på studiens forskningsområde. Enligt Bryman (2012) och Neuman (2014) kan det deduktiva förhållningssättet uppfattas som en metod med bias, vilket också är en kritik mot förhållningssättet. Dock är båda överens att det deduktiva sättet är ett relevant och anpassat sätt i kvalitativa studier. Detta för att kunna göra en undersökning som är avgränsad till ett specifikt ämne och område, där studien inte tappar sitt fokus och är alltför brett. Detta främjar även undersökningar där en eller flera teorier vill prövas på ett fenomen (Hsieh & Shannon, 2005).

Intervjuerna vilka är nyckeln till studiens datainsamling analyserades med en kvalitativ innehållsanalys. Denna analysmetod lämpar sig bäst för kvalitativa studier som bygger på flexibilitet, bland annat studier som bygger på intervjuer. Den kvalitativa innehållsanalysen bygger på att samlad data analyseras genom att bryta en stor mängd data till mindre kategorier som hjälper till att besvara undersökningens frågeställning (Hsieh & Shannon, 2005). Hsieh och Shannon (2005) samt Neuman (2014) menar att kvalitativ innehållsanalys består av “text data” men att detta inte bara innebär skriven text utan att det också antar formen av “verbal, print or electronic form and might have been obtained from narrative responses, open ended survey questions, interviews, focus groups, observations or print media such as articles, books or

manuals” (Hsieh & Shannon, 2005 s.1278). Neuman (2014) menar vidare att den kvalitativa innehållsanalysen lyfter fram olika aspekter som inte bara syns med blotta ögat. Denna metod synliggör det som inte går att observera genom att fördjupa sig i problemområden där respondenter måste fundera över sin egna tillvaro för att kunna svara på frågorna. I vår studie är det observerbara elevernas fria gymnasieval, men vad är det som är skälet till det “fria valet”?

För att vara ännu mer specifik har vi följt Hsiehs och Shannons (2005) directed content analysis som kan översättas till riktad innehållsanalys, vilket också är det begrepp vi kommer att använda oss av i framtida referenser i undersökningen. Riktad innehållsanalys innebär i stort sätt samma förhållningssätt som det deduktiva synsättet bygger på. Eftersom undersökningen bygger på att en, eller flera teorier ska prövas, bygger den riktade innehållsanalysen på att data som erhålls i studien ska kodas i på förhand bestämda kategorier som bygger på uppsatsens teori. Kodningen som är en central del i kvalitativa analyser av alla slag betyder att forskarna kategoriserar samlad data till olika tematiska ramar och koncept för att bryta ner en stor mängd information (Neuman, 2014). Detta underlättar bland annat organiseringen och strukturen i själva analysen (Bryman 2012). Hsiehs och Shannon (2005) menar att all data som fås kan inte alltid kodas till förutbestämda och teoribaserade kategorier, denna data bidrar därmed till skapandet av antingen nya kategorier, utvecklingen av befintliga kategorier eller till att skapa underkategorier. Detta är metodens största styrka eftersom den valda teorin kan omprövas på olika sätt.

I kodningsprocessen användes Neumans (2014) samt Hsiehs och Shannons (2005) rekommendationer. Först skapades det kategorier som bygger på teori samt tidigare forskning i ämnet. Därefter färgmarkerades delar av informationen från intervjuerna som kunde placeras i de

olika kategorierna. Data som inte kunde placeras i de förutbestämda kategorierna lämnades till senare analys och jämförelse med vad studien hittills åstadkom. I vår undersökning kodades intervjuerna primärt efter teori som en byggsten. Kategorier såsom kön, klass, habitus och sociala fält upprättades för att enkelt organisera informationen från intervjuerna. Foucaults maktanalys användes främst som en egen kategori där vi inkluderade elevernas analys av deras egna tillvaro men även vår analys av data som har samlats för att identifiera möjlig makt.

Etiska överväganden

Med syfte att värna individerna som valt att delta i vår undersökning har vi följt de forskningsetiska principerna (informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet) Vetenskapsrådet (2002) upplyser om. Eleverna blev i början informerade om undersökningens syfte samt det frivilliga deltagandet. Elevernas vårdnadshavare har vi inte behövt kontakta angående samtycke till deltagandet då eleverna själva kunde bestämma om de ville delta eller inte som ett resultat av deras mogna ålder. När intervjuerna ägde rum nämnde vi till de deltagande eleverna att deras namn kommer fingeras samt att skolornas namn inte kommer nämnas i uppsatsen med hänsyn till deras rätt till anonymitet. Dessutom nämnde vi att de har rätt att avbryta sitt deltagande när de känner för det. Informationen som samlades in har endast använts i denna undersökningen och för undersökningens syfte. De inspelade intervjuerna raderades så fort de blev transkriberade och bevarades på ett säkert sätt samt en säker plats som endast vi hade tillgång till. På detta sätt kunde ingen annan än vi ta del av materialet. Då vissa uppgifter kan uppfattas som känsliga av eleverna har vi med hänsyn till detta valt att exkludera denna information med syfte att värna elevernas anonymitet.

Trovärdighet och tillförlitlighet

Enligt Lincoln & Guba (1985) samt Bryman & Bell (2013) bör man inom den kvalitativa forskningen tillämpa begrepp som motsvarar de frekventa begreppen reliabilitet och validitet inom den kvantitativa forskningen. Anledningen till att kvantitativ och kvalitativ forskning tillämpar olika begrepp, hävdar Healy & Perry (2000), är att studiens kvalitet bör bedömas utifrån paradigets villkor. Detta innebär att det inom kvalitativ forskning är omöjligt att värdera en studies tillförlitlighet med siffror eller att upprepa undersökningen på exakt samma sätt för att bedöma studiens trovärdighet. Tillförlitlighet som motsvarar reliabilitet och trovärdighet som motsvarar validitet är därmed mer lämpliga att tillämpa inom den kvalitativa forskningen vid säkerställning av studiens kvalitet (Lincoln & Guba, 1985), vilket förklarar vår användning av begreppen trovärdighet och tillförlitlighet. Utöver användningen av olika begrepp inom kvalitativ och kvantitativ forskning framhåller Neuman (2014) att det inom kvalitativ forskning är viktigt att forskaren tydligt beskriver tillvägagångssättet med syfte att säkerställa studiens kvalitet. Med hänsyn till detta beskriver vi tydligt datainsamlingen, analys- och urvalsprocessen samt hur vi reflekterar över vår analys.

Vid bedömning av en studies kvalitet tar man även utgångspunkt i forskarens förförståelse. Christoffersen & Johannesen (2015) klargör att alla människor har en förförståelse, det vill säga “[...]kunskaper och uppfattningar om verkligheten som vi [...] använder för att tolka det som sker omkring oss” (s.20). Detta innebär att forskarens förförståelse kan påverka tolkningen och värderingen av data, vilken i sin tur kan påverka studiens kvalitet. Forskaren bör vara medveten om sin förförståelse och hur den kan påverka data. Denna medvetenhet kan hjälpa forskaren

förstå att denne bör föga sig i de forskningsmässiga procedurerna i syfte att upprätthålla neutralitet (Christoffersen & Johannesen, 2015).

Analys och resultat

Analysen i undersökningen delas upp i två delar. Den första delen anknyter till yrkes- och högskoleförberedande gymnasieprogram och hur ungdomarna resonerar kring sina gymnasieval. Den andra delen består av att Foucaults tankar om makt appliceras på resultatet av undersökningen. Uppdelningen görs är för att kunna arbeta fram en djupgående analys av respektive gymnasieinriktning som tas upp i undersökningen samt för att utarbeta en maktanalys i studien.

Bourdieu's habitus, sociala fält och kapital

Yrkesförberedande program

På yrkesförberedande program genomfördes det totalt 16 intervjuer. Samtliga elever instämde i att något har påverkat deras gymnasieval. Närmare resultat redovisas nedan.

I frågan gällande orsaker varför eleven valde sitt gymnasieprogram besvarade alla tillfrågade respondenter att ändamålet med studierna avser ett färdigt yrke efter gymnasiet och att det under studiens genomförande eller närmaste framtid inte finns ett intresse av ytterligare studier på högskolenivå. Nedan presenteras det ett urval av svaren som i vår uppfattning har en central betydelse. Många av svaren har liknande innebörd och därför redovisas endast fem citat.

Min farsa har en firma och jag har blivit lovad jobb om jag får godkända betyg [...] jag kan ju inte svika honom heller, jag ska ta över när det är dags (Emil, VVS-programmet).

Jag var så skoltrött i 9:an och pallade inte plugga mer, valde något enkelt som jag visste kunde leda till jobb snabbt [...] Min mamma är undersköterska och min pappa jobbar som byggare (Nina, barn-och fritidsprogrammet)

Jag hade det svårt i skolan sen tidigare och kände väl mest på att jag inte kommer att klara av ett högskoleförberedande program. Så därför valde jag någonting enkelt som jag klarar av och som kan leda till ett jobb [...] Min mamma jobbar på en förskola och min pappa jobbar inom bygg (Miriam, barn- och fritidsprogrammet)

Jag visste att jag ville bli elektriker, därför valde jag detta program. Gör man bra ifrån sig så kan man få jobb på sin praktik som skolan fixar. [...] Jag såg detta som ett tillfälle att få fast jobb snabbt efter skolan. Pallar liksom inte va arbetslös [...] Min bonuspappa arbetar på PostNord och min morsa är ledig just nu för jag har fått en lillebror annars jobbar hon i en butik (Leo, el- och energiprogrammet)

Både min storasyster och mamma har pluggat handel och de tjänar ganska bra ändå, så jag pallar inte plugga mer än vad jag behöver för att tjäna cash (Sandra, handels- och administrationsprogrammet)

Utifrån dessa citat framkommer det att trots att eleverna har valt ett yrkesförberedande program är de drivna och fokuserar på att bli anställningsbara. Det finns även förklaringar till varför de valde sina program, vilket i vår studie kopplas till Bourdieus teori om sociala fält, kapital och habitus. Det finns alltså en logisk förklaring till varför eleverna väljer att gruppera sig som de gör

och varför de väljer som de gör (Ritzer, 2009; Carlhed, 2011). En anledning är de olika kapitalen som en individ förfogar över. Eftersom eleverna är medvetna om att de konkurrerar med varandra är kapitalen en avgörande faktor (Ritzer, 2009). I Leos svar är det tydligt att praktiken är av stor betydelse och därmed blir hans symboliska och sociala kapital viktiga. Leo, via sitt uppförande och genom att "göra bra ifrån sig" samt genom att skapa goda relationer till företaget, försöker konkurrera ut de andra genom att få en anställning efter avslutad praktik och studier. Här vill vi tillägga att samtliga respondenter på den yrkesförberedande nivån har erbjudits praktik om minst 15 veckor inom sina respektive program. Enligt eleverna resulterar oftast en lyckad praktik i en anställning, på så sätt kommer de närmare arbetsmarknaden redan under sin gymnasietid. Detta kopplas återigen till Bourdieus teori om konkurrensen inom det sociala fältet där gymnasieeleverna försöker konkurrera ut varandra genom sina kapital för att just en specifik elev ska bli utvald och erbjuden en tjänst på arbetsplatsen efter praktiken (Ritzer, 2009).

I Miriams svar kan vi också utläsa att det symboliska kapitalet är viktigt i det sociala fältet som hon befinner sig i. Miriam uppger själv att hon vill ha en utbildning som hon klarar av utifrån sina kognitiva förmågor. Hon läser gärna ett enklare program som är yrkesinriktat och mer praktiskt före teoretiska program just för att kunna erhålla bra betyg som hon sedan ska konkurrera med på arbetsmarknaden. Då arbetsmarknaden tillmäter det symboliska kapitalet som högt värderat blir godkända betyg extra viktigt för Miriam. Ritzer (2009) och Carlhed (2011) förklarar att kapitalens värde bestäms av andras värderingar. I Miriams fall är det arbetsmarknaden som avgör värdet på hennes symboliska kapital, det vill säga betyg.

Miriam anser även att hennes betyg kommer att vara en bidragande faktor till att få ett jobb inom hennes utbildningsfält vilket i sin tur omfattar att Miriam besparas från att vara arbetslös och på så sätt förlora kapital eller sin position i det sociala fältet.

När det kommer till det ekonomiska kapitalet kan det tydligt utläsas att eleverna finner pengar som viktigt då de upplyser om en vilja gällande jobb efter sina studier. Det är viktigt för respondenterna att kunna försörja sig själva efter studentmottagningen. Studien har dessvärre ingen data på det ekonomiska kapitalet hemifrån eftersom specifika frågor gällande respondenters vårdnadshavares ekonomiska situation inte ställdes med hänsyn till de etiska överväganden. Eftersom studien upplyser om våra respondenters vårdnadshavares arbete kan det endast göras att antagande om den ekonomiska situationen i familjen. Den enda respondenten som var villig att prata om föräldrars ekonomiska kapital var Sandra som nämnde att hennes mamma och storasyster tjänade ganska bra. Vi kan tyvärr inte specificera vad "ganska bra" innebär då respondenten själv inte kunde förklara vad som menades med detta.

I vårt resonemang är respondenternas vårdnadshavare inte rika på kulturella tillgångar och anser förmodligen inte att hög utbildning är värdig, vilket kan förklara elevernas inställning och uppfattning om studier på en högre nivå. Studien uppvisar att eleverna på de yrkesförberedande programmen kommer från familjer som inte antas vara rika på ekonomiska- och kulturella tillgångar. Detta resultat skiljer sig från Broady & Börjessons (2002) studie som visade att det är ganska troligt att elever som kommer från familjer rika på ekonomiska tillgångar läser på yrkesförberedande program.

I vår studie bekräftas hypotesen om att Bourdieus teori kring habitus, sociala fält och kapital kan appliceras på analysen av elevernas gymnasieval på de yrkesförberedande programmen. Om vi refererar tillbaka till ovannämnda citat så besvarar respondenterna frågan om varför de valde ett yrkesförberedande program genom att referera till antingen föräldrar, syskon, familj i övrigt eller tidigare erfarenheter. Både Emil och Sandra refererar klart och tydligt till sina familjemedlemmar som de på ett mer eller mindre sett ser upp till. Leo, Miriam och Nina refererar istället tillbaka till sina personliga erfarenheter och framtidsutsikt genom att på ett indirekt sätt se gymnasieutbildningen som en "inträdesbiljett" till arbetsmarknaden. Detta betyder att eleverna inte fattar några rationella beslut utan påverkas av deras bakgrundshistoria. Undersökningen påvisar att samtliga elever har liknande erfarenheter och uppfattningar vilket tyder på att de har en liknande habitus (Ritzer, 2009; Carlhed, 2011; Sandell, 2007).

Högskoleförberedande program

På högskoleförberedande program genomfördes det 15 intervjuer. Svaren till frågan gällande skäl av sitt val är inte lika entydiga som på de yrkesförberedande program. Vissa av de tillfrågade ungdomarna valde programmet på en slumpmässig och planlös grund, jämfört med vissa elever som hade tydliga framtidsplaner och ett tydligt fokus i livet. Nedan presenteras det sju citat som i vår uppfattning är essentiella i analysen kring Bourdieus teori om habitus, sociala fält och kapital.

Jag vill bli läkare så natur kändes som det enda rätta, jag måste ha vissa betyg för att komma in på universitetet sen [...] Min pappa är ingenjör och min mamma är lärare (Emilia, naturvetenskapsprogrammet)

Båda mina föräldrar är läkare och jag vill också bli det (Benjamin, naturvetenskapsprogrammet)

Båda mina föräldrar jobbar kontorsjobb och det är chill för de slipper jobba fysiskt. Jag vill också ha ett chillt jobb där man är ledig på röda dagar och helger [...] vet inte riktigt vad jag ska bli än men samhälle kändes som allmänt och bra där man kan få ett kontorsjobb sen (Arne, samhällsvetenskapsprogrammet)

Jag vill också plugga ekonomi på högskolan för jag vill bli revisor så ekonomi var nog det smartaste att välja [...] Min mamma är revisor från hennes hemland men hon jobbar inte med det här i Sverige [...] Min pappa jobbar inte heller med det han är utbildad till. (Zeinab, ekonomiprogrammet)

Jag läser samhälle. Jag har aldrig varit smart i naturrämnena så jag visste att jag inte pallar läsa natur så jag tog samhälle, pallar inte heller med ekonomi för det är mycket matte. [...] Jag vill bli polis och det måste man ändå plugga till sen på högskolan så gymnasiet är bara waste of time nu [...] Min mamma jobbar inte och min pappa kör taxi. (Omar, samhällsvetenskapsprogrammet)

Jag vill skapa ett band och bli musiker [...] Min pappa är någon sorts chef på DHL och min mamma jobbar på arbetsförmedlingen (Carl, estetiska programmet)

Ärligt talat jag vet inte varför jag valde samhälle och jag har ingen aning vad jag vill bli
ens (Ronja, samhällsvetenskapsprogrammet)

Dessa citat indikerar på att många av våra respondenter är präglade av sin habitus när de väljer sin gymnasieinriktning. I undersökningen uppges tydliga referenser till hemförhållanden, inte minst till vad vårdnadshavare arbetar med. Vissa av eleverna uttrycker klart och tydligt att de vill bli något som deras målsman är, exempelvis Benjamin och Zeinab, medan andra elever hämtar inspiration från sina familjemedlemmar gällande vad de kan tänka sig att jobba med, exempelvis Arne.

Arne är tydlig med att poängtera att hans gymnasieval har en grund i en allmän tanke av vad han skulle kunna tänka sig att arbeta med baserad på hans vårdnadshavares arbetssituation. Arne uttrycker vidare att hans önskan är att få ett jobb som inte kräver fysisk aktivitet. Detta kan i sin tur kopplas till de olika kapitalen Bourdieu diskuterar. Arne ser upp till sina målsman och poängterar att han också ska vara ledig på helger och röda dagar. I vår uppfattning kan detta kopplas till det symboliska kapitalet som Arne vill besitta (Ritzer, 2009). Inom det sociala fältet som Arne befinner sig i med sina medkonkurrenter anser han att det är ett privilegium att vara ledig och arbeta kontorsjobb, vilket också innebär ett arbete som inte är förlagt på tidig morgon och kvällstid. Utöver arbets- och skolrelaterade frågor kunde vi även observera att Arne värnar mycket om sitt symboliska kapital och hur han uppfattas som person.

Zeinab är en respondent som har visat ett klart missnöje gällande sina föräldrars habitus. I vår uppfattning verkade hon arg och besviken på att hennes föräldrar inte är sysselsatta med det som

de är utbildade till i sina hemländer. I ett tillägg som inte presenterades i citatet uppger Zeinab att hennes föräldrars yrken inte kräver vidare utbildning. Zeinabs föräldrar är därför ett klart exempel på att habitus faktiskt är föränderlig och inte är given för alltid (Sandell, 2007). Zeinab däremot är medveten om att hon vill arbeta med något som kräver högskoleutbildning och har ett tydligt fokus kring hennes studier. Hennes val av program är ett strategiskt val av den orsaken att hon vill bli revisor. Zeinab har en stark vilja att lämna det sociala fältet som hennes familj befinner sig i och förflytta sig till ett annat socialt fält. Zeinabs habitus kommer alltså att skilja sig från hennes föräldrars, trots att båda har en akademisk utbildning. Eftersom föräldrarna, trots att de inte arbetar inom högstatusyrken i Sverige, har en akademisk utbildning värderar de utbildningen högt vilket med största sannolikhet har influerat Zeinabs tankegångar kring sin egna situation och gymnasieval (Ritzer, 2009). Zeinab värnar även om hennes ekonomiska, symboliska samt kulturella kapital. Eleven vill inte befinna sig inom samma ekonomiska kapital som hennes föräldrar likaså vill Zeinab ha ett yrke som kräver högskoleutbildning. Ett skyddat yrke blir i detta fall det symboliska som Zeinab strävar efter.

Likt Zeinab vill Omar förflytta sig från sitt sociala fält till ett annat. Det sociala fältet han nu befinner sig i präglas av en låg position. Trots att Omar nämner att han är intresserad av studier på högre nivå anser han att gymnasiet är tidsödslande. I Omars egna uppfattning menar han att gymnasiet inte är särskilt givande för hans framtidsplaner då han uppger att polisväsendet har egna antagningstester för att mäta lämpligheten av potentiella blivande polisstudenter. Därför finner han att gymnasiet endast förser honom med betyg som han sedan inte kommer att ha nytta av. Omars inställning till utbildningen härstammar från familjesituationen, det vill säga den låga positionen, de få kapitalen han besitter samt hans bakgrundshistoria (Ritzer, 2009).

Respondenten Carl nämner under sin intervju att han vill bli musiker vilket skiljer sig markant från det hans föräldrar jobbar med. Att bli musiker, i vårt antagande, innebär att man är rik på kulturella tillgångar då man har en viss förtrogenhet till kultur, mer specifikt musik. Carls mamma som har högre utbildning är troligtvis rik på kulturella tillgångar, men inte på grund av sin förtrogenhet till kultur utan för att hon förfogar kunskaper hon har fått genom sin utbildning (Ritzer, 2009). Detta innebär att Carl följer i sin mammas fotspår och väljer ett yrke som garanterar honom en riklighet av kulturella tillgångar. Pappan som är chef på DHL tros inte dela samma kulturella tillgångar som mamman, men han har dock med största sannolikhet en god mängd ekonomiska tillgångar. Det ekonomiska kapitalet kan vi inte riktigt förutspå för Carl just nu då varken vi eller Carl vet hur hans musikkarriär kommer att utvecklas i framtiden.

Vi kan också tydligt utläsa att samtliga respondenter, förutom Omar, värderar utbildning och höga betyg, vilket till en stor del speglar deras vårdnadshavares uppfattningar och åsikter om detta. Dessa liknande intressen och uppfattningar eleverna delar tyder på att många av de har liknande habitus (Ritzer, 2009).

I termer av habitus och sociala fält ser vi en distinktion mellan de yrkes- och högskoleförberedande programmen. Vi noterade att alla respondenter på yrkesförberedande program har en liknande habitus medan majoriteten av eleverna på högskoleförberedande program har en liknande habitus. Detta innebär att många elever med låga positioner väljer högre studier medan elever från familjer rika på kulturella- och ekonomiska tillgångar inte väljer

program som kan leda till yrken de anser ha låg status, vilket stämmer överens med tidigare forskning (Broady & Börjesson, 2002).

Klass

I vår teoretiska ram lyfter vi klass som en avgörande faktor till valet av gymnasieprogram. I studien utgår vi från Marx och Weber som två teoretiker där vi har definierat klass som en grupp av människor som har gemensamma materiella, sociala och existentiella villkor. Vi förklarade för våra respondenter hur vi definierar klass och ställde sedan frågor gällande deras reflektion på klass som faktor till deras gymnasieval.

Yrkesförberedande program

På yrkesförberedande program svarade de flesta informanterna att de instämmer i att klassen har påverkat deras egna gymnasieval. Nedan presenteras det två centrala citat från två olika elever som går på vardera program.

Klart att klass påverkar. Varken jag eller mina vänner har föräldrar som jobbar med något fancy (Julia, barn-och fritidsprogrammet)

Jag tror att klass påverkar mycket, jag har haft dåliga betyg sen alltid och kommer inte in på annat än detta, det har inte heller mina äldre bröder gjort [...] det känns som att alla från min grundskola går här för vi var dåliga i skolan och skolan var också dålig för massa F-barn gick där [...] men ärligt jag hade inte heller pallat plugga annat ändå (Josef, hotell-och turismprogrammet)

I denna studie framgår det tydligt att eleverna har blivit påverkade av sin klasstillhörighet, likaså att de är medvetna om det själva. Julia är tydlig med att hänvisa till sina vänner, föräldrar och sig själv. Hon menar på att varken hennes föräldrar eller hennes vänner föräldrar har jobb som hon definierar som "fancy". I följdfrågan vad hennes definition av "fancy" är uppgav Julia att hon menar jobb som är högavlönade och som bygger på en akademisk grund. Julia är alltså medveten om att klass har varit en medverkande kraft till hennes gymnasieval. Hon bekänner även att situationen har varit likadan för hennes skolkompisar genom att referera till dem som ett exempel. Detta tolkar vi som att klass påverkar på ett öppet och inte ett dolt sätt. Utifrån Josefs svar kan vi tolka att Josef också är medveten om påverkan av klasstillhörigheten. Josef refererar till sina bröders och vänner betyg och uppger att de var "dåliga". Eftersom respondenten hänvisar till sin grundskola tolkar vi att Josef troligtvis kommer från ett utsatt område där skolresultaten generellt sett är låga och boende inte tillhör högre samhällsklasser. Detta har i sin tur påverkat hur Josef själv resonerar kring sitt val och sin existens.

Ovan angivna svar är ett belägg på att klasstillhörigheten påverkar hur elever tänker och agerar (Svallfors, 2010). Weber uppger att klasstillhörighet grundar sig på bland annat kunskaper och färdigheter en individ förfogar över (Ritzer, 2009). Detta syns tydligt i ovannämnda citat. Josef refererar till betygen som i det svenska samhället är ett mått på vad en elev kan och inte kan i de olika ämnena. Josefs betyg blir alltså ett kvitto på hans kunskaper som han sedan påverkas av. Respondenten uppger själv att högre studier inte är aktuella och att motivationen att läsa andra, mer avancerade gymnasieprogram inte existerar.

Både Julia och Josefs svar antyder att deras omgivning både hemma och i skolan är av samma klasstillhörighet som dem, vilket stärker både Marx och Webers teori i frågan. De omger sig med personer av samma klasstillhörighet som delar samma intressen och handlar utifrån dessa (Ritzer, 2009; Weber, 1983). Varken Julia eller Josef har diskuterat om de skulle vilja förflytta sig från sin nuvarande samhällsklass till en annan klass, men eftersom de valde sina gymnasieprogram med referens och medvetande kring vilka framtidsutsikter deras val innefattar tolkar vi det som att de agerar utifrån de gemensamma nämnare som varje klass delar. Därmed blir deras resonemang kring gymnasieval ett kollektivt system av liknande tankar, vilket också kan vara en förklaring till att dessa två respondenter refererar till sina skolkamrater som verkar ha en liknande klasstillhörighet (Giddens, 2009; Svallfors, 2010). Julia framställer dessutom att ett "fancy" yrke inte är av intresse, hon vill bli barnskötare och är nöjd med sitt val. Julia förblir därmed i klassen hon befinner sig från början och har inga avsikter att förändra detta.

Eftersom få respondenter inte tycker att klass påverkar deras gymnasieval, presenteras det ett citat av en elev som motsäger påståendet att klass påverkar gymnasievalet.

Nää, alltså... klass påverkar inte. Jag har ändå stora drömmar, vilket är något mina vänner inte har och inte heller något mina föräldrar någonsin haft... eller iallafall inte vad jag vet [...] Jag vill ha en bra restaurang med fyra stjärnor och tjäna en massa... ni vet en sån.... vad heter det? Klassresa? (Freja, restaurang- och livsmedelsprogrammet)

I det ovannämnda citatet kan vi distinkt tyda att Freja vill göra en klassresa och förflytta sig från en klass med sämre förutsättningar till en klass med bättre villkor, vilket skiljer henne från

hennes vänner och hennes föräldrar. Ägandet av en restaurang leder till specifika resurser vilket påverkar valmöjligheterna för ägaren av restaurangen samt som ägandet och den goda sociala ställningen påverkar restaurangägarens livschanser. Detta innebär att Freja har ett mål som avser bättre valmöjligheter och livschanser än hennes vänner som stannar kvar i samma klass och position med färre resurser. Detta förklaras utifrån Marx mening om att specifika resurser påverkar valmöjligheter (Ritzer, 2009) och Webers tanke om att ägande och social ställning påverkar livschanserna (Giddens, 2009; Svallfors, 2010). Denna förbättring av livschanser och valmöjligheter Freja vill uppnå kommer leda till att hon förflyttas till en klass med liknande materiella, sociala och existentiella villkor. Liknande svar kan vi finna hos de två andra respondenterna som avvisade påståendet om samhällsklassens påverkan av gymnasievalet. Dessa elever visade också tydligt på en vilja att förbättra sina existentiella villkor.

Högskoleförberedande program

På de högskoleförberedande programmen svarade de flesta av de tillfrågade eleverna om att deras klasstillhörighet har påverkat deras gymnasieval. I likhet med de yrkesförberedande programmen var det ett fåtal av elever som avvisade teorin kring klassens påverkan. Nedan redovisas essentiella citat som både instämmer och tillbakavisar klasstillhörighet som en influens.

Nu när ni säger det så inser jag att sånt (klass) påverkar mer än vad man tror. Eftersom att både min farsa och bonusmamma är revisorer så hade de aldrig accepterat att jag hade typ läst bilmekaniker eller nåt sånt (Anes, samhällsprogrammet)

Båda mina föräldrar är läkare och jag vill också bli det [...] klart att man påverkas vad ens föräldrar jobbar med och vad man har för bakgrund (Benjamin, naturprogrammet)

Jag håller inte alls med att klass påverkar, mina föräldrar är inte alls högtbildade och typ ingen i min släkt är det heller men jag läser ändå ekonomi för jag vill typ jobba på en bank eller liknande (Olga, ekonomiprogrammet)

Asså vetefan om klass påverkar men asså tror inte det faktiskt [...] mina pären är arbetarklass, morsan är brevbärare och farsan kör lastbil, fan pluggar jag dåligt program för det [...] asså jag tror att jag kanske kan få bättre framtid om jag pluggar till ekonom eller så, då kan man jobba som chef (Sune, ekonomiprogrammet)

Citaten från informanterna som instämmer i att klasstillhörigheten påverkar ens val tyder på att Marx och Webers klassteori kan appliceras på förklaringen till hur elever väljer sina gymnasieinriktningar. Benjamin, vars båda föräldrar arbetar som läkare är väldigt tydlig i sina framtidsplaner och har klara mål uppsatta inför vilka studier han ska välja och har valt. Föräldrarnas intressen och klasstillhörighet har alltså speglat sig och influerat Benjamin som nu i termer av egenintresse valde ett gymnasieprogram men även yrke baserat på "egen vilja". Den egna viljan är i själva verket en avspeglning av det kollektiva intresset i Benjamins familj vilket också utspelar sig i Benjamins handlingsmönster eftersom han i enlighet med klassens intresse planerar noga sin framtid (Giddens, 2009; Svallfors, 2010).

Vi kan också se att Anes pappa och bonusmamma vilka jobbar som revisorer har influerat Anes med sina intressen och klasstillhörighet till att välja studier på högre nivå. Anes i likhet med Benjamin agerar utifrån de kollektiva handlingsmönster där han klart och tydligt poängterar att program som exempelvis fordonsprogrammet, som i enlighet med familjens värderingar riktas främst till de individer från lägre samhällsklasser, skulle bli avvisade av hans familj. Detta tyder på att det egna intresset reduceras kraftigt och att familjens gemensamma intressen övertar (Giddens, 2009). Detta är även explicita exempel på att den tidigare forskningen (Svallfors, 2010) om klasstillhörighetens påverkan, samt Webers och Marx klassteori (Ritzer, 2009) kan appliceras på fenomenet kring gymnasieval.

Citaten ovan som avvisar klassens påverkan tolkas inte alls som en tillbakavisning av klasstillhörighetsteorin. Istället kan vi observera en tydlig önskan att förflytta sig från en lägre till en högre klass. Respondenterna uttrycker tydligt att klass inte har påverkat deras gymnasieval, dock anser vi det motsatta. Dessa elever är så pass medvetna om sin klasstillhörighet och visar ett tydligt missnöje med föräldrarnas yrken och sina nuvarande existentiella villkor. Detta indikerar på att klassen både indirekt och direkt har påverkat dem. I sina svar verkar eleverna ringakta yrkesförberedande program, detta genom att referera till dem som dåliga program vilka leder till yrken med låg status. Ur det teoretiska perspektiv som studien utgår från anser vi att Marx och Webers teori om klass och klassens handlingsmönster kan även appliceras på de som förnekar att klasstillhörigheten påverkar. Även om eleverna inte agerar utifrån klasstillhörigheten som deras familj besitter, så blir deras val trots allt ett resultat av vad familjen har för klasstillhörighet och missnöje med nuvarande villkor. Dessa ungdomar har således valt sina gymnasieprogram på en strategisk och ändamålsenlig plan. Då en människas

handlingsmöjligheter påverkas av vilka resurser man förfogar över (Giddens, 2009; Svallfors, 2010) förmodar vi att en klassresa innebär en förbättring av resurser och i sin tur förbättrade handlingsmöjligheter.

Kön

Den tidigare forskningen i frågan beträffande könen inflytande på gymnasieval påstår att könen är en viktig faktor i hur elever väljer gymnasieinriktningar. I denna undersökningen beslutade vi att inkludera kön som en möjlig påverkan och prövade teorin i resultatansamlingen.

Yrkesförberedande program

På yrkesförberedande program svarade de flesta att könen har påverkat deras gymnasieval. De fördelar sig på följande program: barn- och fritidsprogrammet (BF) som i vår studie har visat sig vara flickdominerad, vvs- och fastighetsprogrammet (VVS) som i enlighet med studien är pojkdominerad, el- och energiprogrammet (EL) samt byggprogrammet (BP) där pojkar också är en överlägsen majoritet. Med utgångspunkt i denna undersökningens svar från respondenterna har kön visat sig vara en irrelevant faktor till skolval på följande program: hotell-och turismprogrammet (HT), handels- och administrationsprogrammet (HA) samt restaurang-och livsmedelsprogrammet (RL).

I min klass går det nästan bara tjejer, vi har bara tre killar i min klass, vet att den andra barn-och fritidsklassen har bara två [...] känns lite som att det bara är tjejer som är dagisfröken ändå (Elsa, barn- och fritidsprogrammet)

Det bara går killar i min klass, inga tjejer [...] Vet inte om man kan säga så utan att bli påhoppad men elektriker asså nä de är bara killar som sysslar med sånt, så det är inte konstigt att vi bara är killar (Ahmed, el- och energiprogrammet)

Mitt kön har inte påverkat mitt skolval [...] nej asså det är blandat i min klass (könen), vi är nog lika många tjejer och killar (Anna, hotell- och turismprogrammet)

Utifrån dessa citat visar undersökningen att det finns delade åsikter om könets påverkan på gymnasievalet. Det framkommer i studien att det finns program som antingen domineras av flickor eller pojkar vilket även bekräftas av den tidigare forskningen (Lidegran et al., 2006). Det är likaledes uppenbart att det finns program där kön är av neutral aspekt, det vill säga att programmet varken är flick- eller pojkdominerat. Respondenterna i studien antyder på en medvetenhet kring könets påverkan. Ahmed uttalar sig om att det endast finns pojkar i hans klass medan Elsa nämner att hennes klass må bestå av till största del flickor men att ett fåtal pojkar finns. Det finns tydlig koppling med studiens resultat och Lindegran et al. (2006) forskning, där författarna uppger att pojkdominerade utbildningar tenderar i allt större grad bestå av homogena könsgupper jämfört med flickdominerade utbildningar där det motsatta könet kan återfinnas i större utsträckning. Detta tyder på, i likhet med Lidegran et al. (2006), att de pojkdominerade gymnasieprogrammen är så homogena att andra könsgupper hindras från att inträda dessa program. Anna som studerar hotell-och turismprogrammet avvisar helt könets inflytande och exemplifierar detta med att andelen elever är blandade.

Vidare kan detta resultat diskuteras ur Skolverkets (2012) analys gällande reproducering av könsnormer och de stereotypa könsmonster. Både Ahmed och Elsa diskuterar könets betydelse efter gymnasieutbildningen, det vill säga vilka yrken deras utbildning leder till och avslutar med en kommentar om att dessa är strikt könsinfluerade genom att nämna att “bara män blir elektriker” och att “endast kvinnor blir dagisfröken”. Vi har därmed observerat att pojkar väljer de program som leder till det som vi i dagens samhälle baserat på könsnormer benämner för “manliga” yrken, i detta fall elektriker, vvs-montör och liknande, jämfört med flickor som väljer utbildningar som leder till “kvinnliga” yrken som till exempel barnskötare eller förskolepersonal. Detta är en tydlig reproducering av stereotypa könsmonster som även präglas i den svenska skolan när elever gör fria gymnasieval (Nordqvist & Zetterman, 2004; Lidegran et al., 2006; Evertsson, 2010). Varför vi tror att könen inte är av betydelse på program som hotell-och turism, handels-och administration samt restaurang-och livsmedel är för att yrkestitlar som dessa program leder till inte präglas av en strikt könsnorm.

Högskoleförberedande program

Till skillnad från respondenterna på de yrkesförberedande programmen som har inkluderats i studien, där en majoritet delade åsikt om att kön påverkar, har respondenterna på de högskoleförberedande inriktningarna inte bekräftat könets relevans. Inga av de tillfrågade eleverna på högskoleförberedande program har framfört att könet har påverkat deras gymnasieval. Två citat har valts ut för att visualisera hur respondenterna tänker i frågan.

Jag tror inte alls att kön påverkar, inte på denna skolan i alla fall, alla klasser är blandade och helt ärligt mitt kön var ingenting som jag har reflekterat över när jag valde gymnasium (Maja, naturvetenskapsprogrammet)

Nej kön påverkar inte, jag gillar musik, det har inget med kön att göra [...] vi är väldigt blandade här (Nikolas, estetiskaprogrammet)

I likhet med de program som leder till könsneutrala yrken på yrkesförberedande nivå har respondenter från högskoleförberedande utbildningar antytt att kön inte är en faktor som har påverkat deras skolval. Både Maja och Nikolas är överens om att kön inte har påverkat deras skolval. Maja uppger att hon inte alls har reflekterat över kön som en faktor på hennes skolval och talar om att hennes skolklass består av blandade kön. Nikolas berättar att hans framtidsplaner om att bli musiker har absolut inte influerats av könsnormer utan snarare av hans egenintresse. På så sätt är könen ett obetydligt element, enligt informanterna.

De tillfrågade eleverna fördelar sig på samhällsvetenskaps- (SA), ekonomi- (EK), naturvetenskaps- (NV), och estetiska programmet (ES). Inget av de programmen leder till ett könsstereotypiskt yrke eller utbildning på högskolenivå. Vad som är viktigt att påpeka är att studien inte bygger på svar från elever som studerar teknikprogrammet. Detta på grund av att programmet inte erbjuds på gymnasieskolorna som inkluderas i studien. Lidegran et al. (2006) uppger att teknikprogrammet präglas av manlig dominans. Därmed kan det antagas att studiens resultat gällande könets påverkan på de högskoleförberedande programmen hade fördelat sig annorlunda om elever som studerar teknikprogrammet hade inkluderats i studien. Detta för att teknikyrken vanligtvis värderas som mansdominerande arbeten.

Lidegran et al. (2006) och Skolverket (2012) har formulerat teser om att samhällsskikt och klasstillhörighet är betydande i diskursen om kön och gymnasieval. Dessa teser stadgar mer specifikt att könsskillnaderna blir av mindre relevans och influens inom program som består av elever från högre samhällsklasser. Resultatet av vår studie uppvisar att elever från de högskoleförberedande programmen, vilka till stor del ingår i högre klasser, hävdar att könsskillnaderna är obetydliga. Detta är även distinkt om man betraktar klassernas sammansättning.

Hittills har analysen inkluderat kopplingar till den tidigare forskningen samt till teorier rörande kön, habitus, sociala fält, kapital samt klass. Nu ska fokus istället riktas på att analysera elevernas gymnasieval ur ett foucaultsk maktperspektiv. I analysdelen som följer kommer studien inte att referera till enstaka citat som analyseras. Betoningen ska istället appliceras på helheten.

Maktanalys

I denna undersökningen kommer vi nu att applicera Foucaults maktteori på frågeställningen och resultatet kommer att analyseras samt diskuteras med utgångspunkt i det.

Det första som kunde observeras ur respondenternas svar är att makten, precis som Foucault menar, inte bara ägs och förvaras av en människa utan att makten dyker upp från oräkneliga håll (Foucault, 2002). Eleverna blir påverkade av diverse aspekter, inte bara sina egna intressen men även strukturer i samhället och i familjen. Det fria valet, det vill säga gymnasieutbildningen, är ett resultat av att makten befinner sig på många plan i dessa ungdomars liv.

Foucault (2002) diskuterar att makten uppenbaras i alla mänskliga relationer, så kallade styrkeförhållanden. I denna undersökningen framkommer det att den allra största påverkan grundar sig i familjens makt. Föräldrar eller vårdnadshavare visar sig ha den största förmågan i termer av maktutövning. Däremot inträffade några fall där även äldre syskon har befunnit sig i den dominanta positionen av styrkeförhållandet. En gemensam nämnare i denna maktutövningen är att våra respondenter söker sig och underkuvar sig till relationer där de är den yngre parten. Nilsson (2007) och Hörnqvist (1996) menar att Foucault inte kunde definiera hur makten i realiteten uppstår i ett styrkeförhållande utan att det är viktigt att analysera varje unik relation och vad den makthavande partens överläge grundar sig på. I denna studie observerar vi att respondenterna ser sina äldre närstående som individer med större och mer omfattande kunskap samt legitimitet vilket förstärker Foucaults teori om relationen mellan makt och kunskap (Nilsson, 2007; Hörnqvist, 1996).

Foucault menar att maktutövaren måste ha kunskap om subjektet i fråga för att maktutövningen ska ske. Vi utgår ifrån att de äldre syskon eller vårdnadshavare har kunskap om subjektet med tanke på den familjära relationen, och besitter därmed en handlingskraftig position i våra respondenters liv, vilket kan influera deras gymnasieval (Permer & Permer, 2002). Vidare, kan detta även tolkas som att subjekten, det vill säga våra respondenter, har självmant tillåtit maktutövningen från sina äldre familjemedlemmar att ske med hänsyn till att de besitter kunskap i form av fler livserfarenheter och mer vishet. Det blir således en naturlig process för eleverna att underkuva sig de personer som de anser kunna mer.

Ett antal respondenter har yttrat att bättre studier, det vill säga studier på en högre nivå, är essentiella. Detta var främst förekommande bland elever på högskoleförberedande program, vars vårdnadshavare har en akademisk utbildning eller rentav bedömer en akademisk utbildning som något livsnödvändigt. Till skillnad från elever på högskoleförberedande program nämnde respondenterna på yrkesförberedande program snabb anställning och pengar som essentiellt, då deras vårdnadshavare och syskon snabbt fick anställning samt hade bra eller skapligt betalda jobb utan en akademisk utbildning. Ingen av våra respondenter har uppgett att någon av deras vårdnadshavare eller syskon direkt har antytt att de ska läsa ett specifikt program, eller att välja ett specifikt yrke, men det kan uttydas att de har blivit påverkade och styrda i en viss riktning beroende på uppfostran, värderingar och åsikter. Några respondenter på den yrkesförberedande nivån har däremot uppgett att deras föräldrar äger firmor som tillhandahåller tjänster som kräver endast yrkesexamen, där de garanteras jobb efter avslutad gymnasieutbildning. Detta kan skapa press hos respondenterna att välja en viss gymnasieinriktning för att i framtiden behålla eller ansvara över familjeföretaget, trots inget uttalat måste eller önskan från föräldrarna.

Det kan tydas att elevernas beteende och handlingar påverkas av deras vårdnadshavare och syskon utan att dessa har uttalat för våra respondenter vilket gymnasieprogram de ska välja. Hörnqvist (1996) berör att Foucault hävdade att en parts handlingar kan styras i en önskad riktning utan att en annan part använder sig av någon slags synbar dominans, som att exempelvis uttala hur den enskilda individen ska agera.

Styrkeförhållanden är dock inte bara begränsade till familj; aspekter såsom kön, pengar, yrke och status (Hörnqvist, 1996) har likväl påverkat och styrt våra respondenter i deras gymnasieval.

Vissa av våra respondenter uppgav tydligt att de hade en plan och en bakomliggande tanke med

sitt val, då de främst fokuserade på vad som faktiskt kommer att hända efter avslutad gymnasieutbildning. Anställningsbarhet och inkomst var alltså en drivande faktor för deras val. Detta kunde vi tydligast skåda på de yrkesförberedande programmen där i stort sett alla respondenter hade en föreställning av sina framtida yrken. På den högskoleförberedande nivån hade vissa av respondenterna en klar bild av vad de skulle arbeta med i framtiden, dock kräver dessa yrken en vidare utbildning. Dessa elever beaktade gymnasieutbildningen endast som en tröskel och inträde till universitets- och högskolestudier. Detta är därmed ytterligare ett bevis på att makten inte bara exponeras utifrån ett perspektiv utan att fler infallsvinklar utövar inflytande på elevers gymnasieval (Foucault, 2002). Endast ett fåtal av högskoleförberedande elever hade inget hum om vad deras framtid skulle bli.

Vad som har visat sig av mindre betydelse är kompisrelationer som i denna studien har framträtt inte besitta någon vidare makt. Intressant nog uppgav inga av de tillfrågade respondenterna att vänskapsrelationer har varit en faktor som har påverkat deras gymnasieval.

Vidare kan resultatet i denna studien diskuteras och analyseras utifrån styrkeförhållanden på den strukturella nivån (Hörnqvist, 1996). I undersökningen framgår det att grupptillhörigheten som vi tidigare i studien refererade till som klass och habitus är av vikt vid analysen av ungdomars gymnasieval. De strukturella maktvillkoren influerar hur elever resonerar kring livsavgörande val, i denna studie gymnasieval. Även om styrkeförhållanden med bas i familjen, som diskuterades tidigare, är av vikt och utövar inflytande på elever som väljer gymnasieprogram kan vi inte bortse från de strukturella styrkeförhållanden som grundar sig på samhällets uppbyggnad. De samhälleliga fenomen i termer av status, privilegier och så vidare tenderar att påverka elevers

fria vilja och att den fria viljan riktas in i en på förhand bestämd riktning baserad på strukturer som råder i samhället (Ritzer, 2009; Permer & Permer, 2002).

Eftersom de samhälleliga strukturerna och normerna tränger in sig djupt in i våra ungdomars liv bekräftas det även att makten som uppstår vid elevernas gymnasieval blir på mikronivå (Ritzer, 2009; Permer & Permer, 2002). För att maktutövningen ska ske på mikronivån talar vi om att eleverna är fria subjekt och att deras gymnasieval är ett fritt val, makten uppkommer som en konsekvens av alla intryck som inverkar på varför en elev väljer det ena före det andra. Det är alltså summan av alla styrkeförhållanden, samhälleliga som personliga, som utövar den slutliga makten som utmynnar i ett val, i detta fallet gymnasieval (Permer & Permer, 2002).

Detta skildras i studien genom att alla möjliga faktorer som inkluderats har visat sig påverka och influera gymnasievalet. Det har varit en svår uppgift att försöka hålla isär analysen till diverse teoretiska begrepp då resultatet sammanflätas i slutändan. Vi kan inte slå fast att exempelvis endast kön eller klass påverkar, utan att samtliga respondenters hela existentiella tillvaro leder dem i vissa riktningar. Med detta menas att varje enskild faktor är av ringa betydelse i jämförelse med att summera alla tillsammans och frambringa en helhet. Detta i enlighet med Foucaults tankar om att makten påverkar ens existens och val från oräkneliga håll (Foucault, 2002). Den fria viljan, som i denna studie refereras till som ett gymnasieval, uppfattas alltså som ett fritt och oberoende val. Dock är det ett val som sker på kontrollerande villkor utifrån maktens spektrum och aktiva roll. Eftersom Foucault menar att makten inte är ett ting utan en aktivitet, så uppenbaras makten endast genom sin aktiva utövning (Nilsson, 2008). Detta är precis vad

studien diskuterar genom att referera till gymnasieval som ett beslut som grundar sig på den aktiva makten som återfinns i alla avseenden som berör ens existens.

Repressiv eller produktiv makt?

Foucault (Hörnqvist, 2012) uppger i sin teori kring makt att den repressiva makten är av mindre omfång i dagens samhällen, trots det anser vi att studien har lyft konkreta bevis på att den repressiva makten fortfarande finns och utövas. I undersökningen angav några respondenter att vårdnadshavarna har haft ett stort maktutövande över deras gymnasieval. Det framgår tydligt att respondenterna har underkuvat sig "lagarna" som kommer hemifrån. De har därmed valt sina inriktningar med referens och hänsyn till familjens önskemål. Detta fenomen är tydligast på de högskoleförberedande programmen. Eftersom den repressiva makten bygger på förbud före påbud, framgick det att våra respondenter har blivit "förbjudna" från att läsa, som en respondent citerade, "dåliga program" (*Anes, ekonomiprogrammet*) med vilka avses program som förbereder mot yrkesexamen. Att underkuva sig familjens dikterade lagar kan förklaras dels genom styrkeförhållanden som diskuterades tidigare, dels genom individens rädsla för konsekvenser av olydnad (Hörnqvist, 2012). Lydnaden blir därmed ett medvetet beslut eftersom påföljden av olydnad är oftast känd för individerna sedan tidigare. Det kan bland annat handla om skuldbeläggning och skam.

Samma resultat kan även analyseras ur ett produktivt maktperspektiv. Här, talas det om normer istället för lagar. De produktiva normerna har likvisst lagarna en funktion som åsyftar att påverka (Hörnqvist, 2012). I enlighet med Foucaults teori bidrar normerna till att fria val inte är fria val i ordets sanna betydelse utan är ett resultat av systematisk norminterferens. Vad som menas med systematisk norminterferens är att normerna påverkar individerna samt deras existentiella villkor

på ett systematiskt sätt. Detta kunde observeras hos majoriteten av deltagarna som valde liknande utfall som sin familj. Vad som menas med liknande utfall i denna studien är inte nödvändigtvis samma yrke, bransch eller gymnasieinriktning. Det som avses är snarlik målsättning och ambition i livet.

Foucault (2012) menar att den produktiva makten uppnås utan samtycke. Det innebär att subjektet under hela sin livstid formas av de överordnade, i detta fallet vårdnadshavare, vilket betyder att önskade beteenden och normer är implementerade i vardagslivet utan att subjekten reflekterar över det. Detta betyder att våra respondenter bildas utifrån familjens normer samt deras syn på samhället. Detta sammanflätas med de teoretiska aspekterna gällande kön, klass, habitus och kapital som analyserades tidigare. Våra respondenter tros agera med utgångspunkt för vad som är rimligt inom normerna för att inte klassas som avvikande, varken i familjen eller i samhället.

Här, återigen, är den fria viljan central för maktutövningen. Foucault (Hörnqvist, 2012) menar att den fria viljan är ett styrmedel i hur ett subjekt agerar. Ambitioner och målsättningar i subjektens liv, som dessutom är ett resultat av maktutövning, utövar i sin tur makt på subjektens fria vilja vilket leder till att elever väljer just som de gör. Detta betyder alltså att ambitionerna är både bemäktigande och underkuvande på samma gång eftersom de bemäktigar subjektens liv samtidigt som de får subjektet att underkua sig sin makt.

Slutsats och resultatdiskussion

Denna studie har berört fenomenet kring elevernas gymnasieval. Undersökningens ena fokus har varit att applicera Bourdieus teori kring habitus, sociala fält och kapital samt klassteori och kön på det fria gymnasievalet och pröva ifall teorierna är applicerbara genom att studera deras påverkan. Studiens andra fokus var att tillämpa Foucaults maktteori och belysa makten som ligger bakom elevernas val av gymnasieinriktning. Uppsatsen har haft ett deduktivt förhållningssätt vilket innebär att vi har velat pröva om samtliga teorier har varit användbara vid analys av studiens syfte och problemformulering.

Under analysens gång har det framkommit att det finns skillnader mellan yrkes- och högskoleförberedande program. Detta betyder att vissa teorier och aspekter var av influens på den ena inriktningen jämfört med den andra som exempelvis kön. Kön som en faktor i termer av påverkan har uppenbarat sig som viktig på vissa yrkesförberedande program där studiens respondenter själva uppgav att de väljer "manliga" eller "kvinnliga" yrken. Detta kunde observeras främst på de programmen som leder till könsstereotypa arbeten som till exempel elektriker eller förskolepersonal. Emellertid har kön visat sig vara av ringa betydelse på högskoleförberedande program. Detta på grund av att högskoleförberedande program inte leder till specifika yrkestitlar utan fokuserar istället på en förberedelse inför vidare studier. Arbeten som kräver studier på akademisk nivå tenderar att inte vara av lika könsstereotypisk karaktär. En annan anledning till varför kön kan vara oansenlig på den högskoleförberedande nivån är att ju högre samhällsklass desto mindre betydligt blir könets påverkan.

På både yrkes- och högskoleförberedande program har det uppenbarats sig att klass är av vikt gällande påverkan av elevernas gymnasieval. Tydligt har det genom studien framkommit en homogenitet bland båda gymnasieutbildningar angående klassens påverkan, även då elever bestred påståendet. Klassen har därmed blivit en betydande faktor i ungdomarnas resonemang kring tillvaron och livsviktiga val. Undersökningen uppvisar ett tydligt mönster på att elever vars föräldrar arbetar med jobb som inte kräver akademisk utbildning väljer inriktningar som leder till yrkesexamen efter avslutad gymnasieutbildning. Ingen respondent från de yrkesförberedande programmen har uppgett att vårdnadshavarna arbetar med yrken som kräver högre studier. Liknande trend återfinns även på de högskoleförberedande inriktningar där respondenterna uppgav att deras föräldrar eller vårdnadshavare har arbeten som kräver högre utbildning. Dock återfanns det en del av respondenterna på den högskoleförberedande utbildningen som tydligt visade missnöje med vårdnadshavarnas arbetssituation och eftersträvade något som de ansåg vara bättre, det vill säga att de visade en vilja att förändra sin situation genom att tillägna sig studier som i sin tur kommer att leda till jobb som kräver akademisk utbildning.

När det kommer till Bourdieus teori om habitus, sociala fält och kapital, kan det framläggas att dessa var oskiljaktiga. Analysen kunde därmed inte delas upp i tre olika delar där habitus, sociala fält och kapital analyserades var för sig utan att dessa sammanflätades. Elevernas gymnasieval är strategiska och i viss mån icke-rationella eftersom de påverkas av habitus. En generell observation av resultatet tyder på att eleverna beroende på inriktning delar liknande habitus. En annan iakttagelse är elevernas medvetenhet om konkurrens inom de sociala fälten, där de efter avslutad utbildning konkurrerar med varandra om antingen universitetsplatser, då via betyg eller

anställningsbarheten efter avslutad praktik. Konkurrensen äger rum via de symboliska kapitalen eleverna förfogar över.

Maktanalysen i studien bestod av appliceringen av Foucaults maktteori. Resultatet som blev av största vikt är att makten inte bara återfinns på en plats utan att maktutövningen sker från oräkneliga riktningar. Detta har uppenbarats genom att respondenternas val i studien har inte bara fattats baserat på en faktor utan att många olika faktorer samspelar med varandra som i sin tur resulterar i ett beslut. Det fria valet är därmed inget fritt val utan en konsekvens av ständig norminterferens, rådande samhällsvillkor samt den existentiella tillvaron.

Vidare forskning

På grund av tids- och tillgänglighetsaspekter har vi i denna studie utgått från två gymnasieskolor i Lunds kommun där båda skolor inriktade sig på vardera nivå, det vill säga en gymnasieskola erbjöd endast yrkesförberedande program jämfört med den andra gymnasieskolan som inriktade sig på högskoleförberedande studier. Förslag på vidare forskning är att ge en liknande studie en kvantitativ istället för en kvalitativ karaktär och involvera fler gymnasieskolor i Sverige. Genom ett kvantitativt tillvägagångssätt kan framtida forskning utarbeta statistik och jämföra siffror tvärsöver hela landet istället för att fördjupa sig i enskilda fall.

Ett annat förslag på vidare forskning är att inkludera samtliga gymnasieprogram. Anledningen till att vissa gymnasieinriktningar inte räknades in i studien är för att de inte erbjöds på de gymnasieskolorna som studien innefattar. Precis som i det första förslaget så kunde vi inte inkludera samtliga program på grund av brist på tid och tillgänglighet samt att studien hade i sådana fall förlorat sin kvalitativa karaktär.

En fortsatt forskning inom ramen för kvalitativa studier rekommenderar vi att bryta ner denna undersökning i mindre komponenter och göra fler specifika studier med endast en central fokus där endast en faktor analyseras, exempelvis klass på de olika programmen.

En sista rekommendation på vidare forskning är att inbegripa fler faktorer som kan vara av influens i hur eleverna väljer sina gymnasieprogram. Detta kan till exempel vara faktorer som kultur och etnisk bakgrund (invandrare eller infödd). Vad som också skulle vara intressant är att

fördjupa sig i hur eleverna fördelar sig på olika gymnasieskolor i en stad eller kommun med tanke på att gymnasieskolor har varierande antagningskrav.

Referenslista

- Broady, D. (1991). *Sociologi och Epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. (2 uppl.). Stockholm: HLS.
- Broady, D & Börjesson, M. (2002). *En social karta över gymnasieskolan*. (Vetenskapsrådets rapportserie nr. 2:2008). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Bryman, A. & Bell, E. (2013). *Företagsekonomiska forskningsmetoder*. Stockholm: Liber AB.
- Carlhed, C. (2011). Fält, habitus och kapital som kompletterande redskap i professionsforskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, (4), 283-300.
- Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2015). *Forskningsmetoder för lärarstudenter*. Lund: Studentlitteratur.
- Denscombe, M. (2009). *Forskningshanboken - För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. (2 uppl.). Lund: Studentlitteratur AB.
- Evertsson, M. (2010). Kön. I C. Edling & F. Liljeros (Red.), *Ett delat samhälle - makt, intersektionalitet och social skiktning*. (s. 50-73). Stockholm: Liber.

Folkhälsomyndigheten. (2020). *Unga som varken arbetar eller studerar*. Från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/tolkad-rapportering/folkhalsans-utveckling/resultat/livsvillkor/unga-som-varken-arbetar-eller-studerar/>

Foucault, M. (2002). *Sexualitetens historia. Band 1: Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.

Giddens, A., & Griffiths, S. (2007). *Sociologi* (4., omarb. uppl. svensk bearbetning: Jan Carle och Björn Nilsson). Lund: Studentlitteratur.

Giddens, A. (2009). *Sociology*. (6th ed.). Cambridge: Polity Press.

Healy, M. & Perry, C. (2000). Comprehensive criteria to judge validity and reliability of qualitative research within the realism paradigm. *Qualitative market research*, 3(3), s.118-126.

Hsieh, H., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research* 15(9), 1277-1288.

Hörnqvist, M. (1996). *Foucaults maktanalys*. Stockholm: Carlsson.

Hörnqvist, M. (2012). *En annan Foucault: Maktens problematik*. Stockholm: Carlsson.

Lidegran, I., Börjesson, M., Nordqvist, I. & Broady, D. (2006). I korsningen mellan kön och klass: Gymnasieskolan i riket, i Uppsala och i Gävle. Bidrag i forskarbilagan till *Könsskillnader i måltuppfyllelse och utbildningsval*. Rapport 287. Stockholm: Skolverket.

Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.

Lukes, S. (2008). *Maktens ansikten*. Göteborg. Daidalos.

Neuman, W.L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. (7. ed.) Harlow, Essex: Pearson

Nilsson, R.. (2008). *Foucault – En introduktion*. Malmö: Ègalité.

Permer, K. & Permer, L.G. (2002). *Klassrummets moraliska ordning: iscensättningen av lärare och elever som subjekt för ansvarsdiskursen i klassrummet*. Lund : Univ., 2002. Malmö.

Ritzer, G. (2009). *Sociologisk teori*. Stockholm: Liber.

Sandell, A. (2007). *Utbildningssegregation och självsortering: om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Diss. Lund: Lunds universitet.

Skolverket. (2012). *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*. Stockholm: Skolverket.

Svallfors, S. (2010). Klass. I C. Edling & F. Liljeros (Red.), *Ett delat samhälle - makt, intersektionalitet och social skiktning*. (s. 31-49). Stockholm: Liber.

Trondman, M. & Bunar, N. (2007). *Varken ung eller vuxen*. [Elektronisk resurs]. Stockholm: Atlas.

Weber, M. (1983). *Ekonomi och samhälle: Förståendesociologins grunder. 1, Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*. Lund: Argos.

Bilagor

Bilaga 1 (intervjuguide)

- 1) Presentera studien och syftet med intervjun samt oss själva. Tacka på förhand för deltagandet. Informera återigen att intervjun spelas in och säkerställa så att deltagaren är med på det.
- 2) Ställa frågor:
 - Vilken linje/program går du?
 - Vad är det som fick dig att välja linjen/ programmet? *Här är vi även intresserade av följdfrågor. Beroende på vad respondenten svarar ställde vi följdfrågor på givet svar.*
 - Nu när du tänker efter, finns det några faktorer som påverkade ditt val? *Här försöker vi koppla frågan till elevens bakgrund, exempelvis föräldrarnas utbildning, yrke, kompisar, sociala strömningar, klass, betyg.*
 - Om du hade fått välja program igen, hade du valt samma eller annat? *En allmän reflektion om sin tillvaro.*
- 3) Tacka för deltagandet.

Bilaga 2 (Informativt mail)

Hej!

Vårt examensarbete närmar sig med stormsteg nu och vi undrar om din klass fortfarande vill medverka i vår studie gällande faktorer som påverkar gymnasievalet. Som vi har presenterat tidigare, behöver vi endast ett fåtal studenter eftersom vi vill inkludera en bred programvariation. Vi skulle vara jättetacksamma om du hade kunnat stämma av med din klass om intresset finns på närmaste mentorstid så att vi kan boka tid med elever som uppvisar intresse.

Återigen stort tack för engagemanget, vi uppskattar det!

Hälsningar

Edisa & Dominika